МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0133 спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
А. С. Котухова

Керівник: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н.,
професор _____ М. Д. Дяченко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.,
_____ Л. М. Шульга

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____2024__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Котуховій Анні Сергіївні

1. Тема роботи: «Формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор затверджена наказом ЗНУ від 24 вересня 2024 р. № 1447-с.

2. Строк подання студентом роботи: 02 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): висвітлити теоретичні засади формування емоційного інтелекту молодших школярів; розкрити сутність і зміст поняття «емоційний інтелект» у наукових джерелах; окреслити психолого-педагогічні особливості формування емоційного інтелекту молодших школярів; охарактеризувати хід педагогічного експерименту; визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи й експериментально перевірити їхню ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу: 10 таблиць, 1 рисунок за результатами дослідження.

Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.	03.02.24 р	03.02.24 р
Розділ 1	Дяченко М. Д.	15.04.24 р.	15.04.24 р.
Розділ 2	Дяченко М. Д.	14.09.24 р.	14.09.24 р.
Висновки	Дяченко М. Д.	18.11.24 р.	18.11.24 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	Виконано
2	Написання вступу	квітень	Виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	Виконано
4	Написання другого розділу	липень-вересень	Виконано
6	Написання висновків	жовтень	Виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	Виконано
8	Захист	грудень	Виконано

Студент _____ Котухова А. С.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 76 с., 10 таблиць, 1 рисунок, 65 джерел, 1 додаток.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи.

Об’єкт дослідження – процес формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, бесіда; статистичні методи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: розкритті сутності педагогічної проблеми формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи; висвітленні змісту поняття «емоційний інтелект» у наукових джерелах; характеристиці емоційного інтелекту в освітньому процесі Нової української школи та психолого-педагогічних особливостей формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи та розробці окремих методичних рекомендацій з формування та емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку.

Галузь використання: заклади освіти.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ЕМОЦІЙНО КОМФОРТНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, ФОРМУВАННЯ.

SUMMARY

Kotukhova A. S. Formation of the Emotional Intelligence of Younger Students in the Educational Process of the New Ukrainian School

Qualifying work of the master. Zaporizhizha National University. Zaporizhzhia, 2024.

The qualification work is devoted of the formation of the emotional intelligence of younger students in the educational process of the New Ukrainian School.

The purpose of the study is the substantiation and experimental verification of pedagogical conditions for the formation of emotional intelligence of younger schoolchildren in the educational process of the New Ukrainian School.

The object of the process of forming the emotional intelligence of younger schoolchildren.

The subject of the pedagogical conditions for the formation of emotional intelligence of younger schoolchildren in the educational process of the New Ukrainian School.

Research methods: analysis of scientific and educational and methodological literature; generalization; pedagogical experiment, observation, oral survey, conversation; statistical methods.

Objectives of the study:

1) highlight the theoretical foundations of the formation of emotional intelligence of younger schoolchildren;

2) reveal the essence and content of the concept of “emotional intelligence” in scientific sources;

3) outline the psychological and pedagogical features of the formation of the emotional intelligence of younger schoolchildren;

4) to determine and substantiate the pedagogical conditions for the formation of the emotional intelligence of younger schoolchildren in the educational process of the New Ukrainian School and experimentally verify their effectiveness.

The theoretical significance of the obtained results consists in: revealing the essence of the pedagogical problem of forming the emotional intelligence of younger

schoolchildren in the educational process of the New Ukrainian School; highlighting the content of the concept of "emotional intelligence" in scientific sources; characteristics of emotional intelligence in the educational process of the New Ukrainian School and psychological and pedagogical features of the formation of emotional intelligence of younger schoolchildren.

The practical significance of the obtained results lies in the substantiation and experimental verification of pedagogical conditions for the formation of the emotional intelligence of younger schoolchildren in the educational process of the New Ukrainian School and the development of separate methodological recommendations for the formation and emotional intelligence of children of younger school age.

The obtained results can also be used by students of the specialty: 013 "Primary Education" in the process of preparing course and diploma theses.

Key words: emotional intelligence, emotionally comfortable educational environment, game activity, younger students, pedagogical conditions, primary education, formation.

ЗМІСТ

Вступ……. 9
Розділ 1. Теоретичні засади формування емоційного інтелекту молодших школярів……... 12
1.1. Сутність і зміст поняття «емоційний інтелект» у наукових джерелах……. 12
1.2. Емоційний інтелект в освітньому процесі Нової української школи… 24
1.3. Психолого-педагогічні особливості формування емоційного інтелекту молодших школярів…… 37
Розділ 2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів……..... 47
2.1. Характеристика педагогічного експерименту……... 47
2.2. Педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи…… 54
2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту……..... 68
Висновки……. 81
Список використаних джерел…… 85
Додатки…… 91

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДОЕІ – дитячий опитувальник емоційного інтелекту

ЕГ – експериментальна група

ЕІ – емоційний інтелект

КГ – контрольна група

МЕІ – міжособистісний емоційний інтелект

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НУШ – Нова українська школа

ОЕК – опитувальник емоційної компетентності

ПО – початкова освіта

ТЕІ – тест емоційного інтелекту

IQ – загальний інтелект

ВСТУП

У сучасному світі, який швидко змінюється, емоційний інтелект є однією з ключових компетентностей, необхідних для успіху в особистому та професійному житті. Концепція Нової української школи передбачає розвиток емоційного інтелекту учнів як одну з ключових компетентностей, а це означає, що вчителі повинні приділяти увагу формуванню емоційно-ціннісного ставлення, розвитку навичок саморегуляції та емоційної експресії.

Формування емоційного інтелекту у молодших школярів є надзвичайно актуальною темою, адже молодший шкільний вік є критичним періодом для розвитку соціально-емоційних навичок дитини. Емоційний інтелект допомагає дітям розуміти власні емоції та емоції інших людей, ефективно спілкуватися, розв’язувати конфлікти та будувати здорові стосунки. емоційний інтелект має значний вплив на успішність у навчанні. Діти з розвиненим емоційним інтелектом краще концентруються, організовують свою роботу, мотивують себе до навчання та справляються зі стресом. Емоційний інтелект є важливим чинником психічного здоров’я, оскільки діти, які вміють розуміти та керувати своїми емоціями, менше схильні до тривожності, депресії та інших психологічних проблем.

Теоретичним основам та іншим аспектам емоційного інтелекту приділяли увагу у своїх дослідженнях науковці К. Борисенко, Н. Буркало, О. Верітова, Д. Гоулман, С. Дерев’янко, В. Зарицька, М. Корман, А. Костюк, Н. Кулик, М. Лабач, Е. Носенко, О. Сергієнко, М. Шпак, М. Яцюк та ін. У контексті освітнього процесу емоційний інтелект, зокрема Нової української школи, розглядали Т. Котик, Н. Петрова, Л. Ракітянська, Г. Савонова, Т. Фогель та ін.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи.

Завдання дослідження:

1) висвітлити теоретичні засади формування емоційного інтелекту молодших школярів;

2) розкрити сутність і зміст поняття «емоційний інтелект» у наукових джерелах;

3) окреслити психолого-педагогічні особливості формування емоційного інтелекту молодших школярів;

4) визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи й експериментально перевірити їхню ефективність.

Об’єкт дослідження – процес формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи.

Для досягнення мети та завдань кваліфікаційної роботи було використано теоретичні методи дослідження (аналіз філософських, педагогічних і психологічних наукових джерел для визначення об’єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань; синтез, порівняння, класифікація, узагальнення та систематизація теоретичних й емпіричних даних – для розроблення основних підходів до формування емоційного інтелекту молодших школярів – для теоретичного обґрунтування визначених педагогічних умов); емпіричні (педагогічні спостереження, бесіди, анкетування) – для визначення рівнів сформованості в молодших школярів емоційного інтелекту); педагогічний експеримент; статистичні методи дослідження – для узагальнення результатів дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: розкритті сутності педагогічної проблеми формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи; висвітленні змісту поняття «емоційний інтелект» у наукових джерелах; характеристиці емоційного інтелекту в освітньому процесі Нової української школи та психолого-педагогічних особливостей формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи та розробці

окремих методичних рекомендацій з формування та емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями, керівниками закладів загальної середньої освіти для покарщання процесу формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Одержані результати можуть також бути використані студентами спеціальності 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та кваліфікаційних робіт.

Результати дослідження пройшли апробацію під час IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (20 квітня 2024 року, м.Запоріжжя, Запорізький національний університет), доповідь на тему «Формування емоційного інтелекту молодших школярів як педагогічна проблема».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (65 позицій), 1 додаток. Загальний обсяг – 91 сторінка, обсяг основного тексту – 76 сторінок. Кваліфікаційна робота містить 10 таблиць, 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність і зміст поняття «емоційний інтелект» у наукових джерелах

Емоційний інтелект – це здатність людини розуміти власні емоції та емоції інших людей, керувати ними та використовувати емоційну інформацію для прийняття рішень та ефективної взаємодії з оточенням.

Різні аспекти емоційного інтелекту, в тому числі теоретичні, досліджували вчені К. Борисенко (зміст поняття «емоційний інтелект» педагогічнійих і у психологічних дослідницьких джерелах) [3]; Н. Буркало (психологічні особливості емоційного інтелекту) [4]; О. Верітова (розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів-викладачів) [7]; Д. Гоулман (сутність і теоретичні основи емоційного інтелекту) [8]; С. Дерев'янко (теоретико-методологічні аспекти емоційного інтелекту як чинника соціально-психологічної адаптації особистості) [10; 11]; В. Зарицька (теоретико-методологічні засади та чинники розвитку емоційного інтелекту) [15–18]; М. Корман (розвиток емоційного інтелекту та емоційної компетентності) [26]; А. Костюк (шляхи розвитку емоційного інтелекту) [27]; Н. Кулик (аналіз західних досліджень емоційного інтелекту) [29]; М. Лабач (емоційний інтелект в контексті успішного розвитку особистості) [30]; Е. Носенко (інтегральна особистісна властивість емоційного інтелекту) [37]; О. Сергієнко (практичні та діагностичні аспекти емоційного інтелекту [51]; М. Шпак (емоційний інтелект в наукових дослідженнях) [56] та ін.

У контексті освітнього процесу емоційний інтелект, зокрема Нової української школи, розглядали Т. Котик (емоційний інтелект учителів початкової школи та теорія і практика формування емоційного інтелекту в молодших школярів в умовах Нової української школи [26; 27]; Н. Петрова (теоретичнийі аспекти сформованості емоційного інтелекту вчителя) [42]; Л. Ракітянська (історико-філософський аналіз поняття «емоційний інтелект») [48]; Г. Савонова (розвиток

емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти) [49]; Т. Фогель (емоційний інтелект вчителя як запорука ефективності освітнього процесу) [53]; М. Яцюк (навчально-методичні засади та рекомендації щодо емоційного інтелекту особистості) [57] та ін.

Ідея емоційного інтелекту не є новою. Ще Чарльз Дарвін у своїх працях підкреслював важливість емоцій для виживання та адаптації людини. Проте, сам термін «емоційний інтелект» почав активно використовуватися лише з початку 90-х років XX ст. завдяки роботам американських психологів Джона Майєра та Пітера Селовея.

У 1995 році Деніел Гоулман опублікував свою книгу «Емоційний інтелект», яка стала бестселером та популяризувала це поняття в широких колах. Гоулман стверджував, що емоційний інтелект є не менш важливим, ніж інтелект (IQ), для успіху в житті.

Існує кілька різних моделей емоційного інтелекту, які пропонують різні підходи до його розуміння та вимірювання. Серед найвідоміших моделей можна виділити:

– модель Майєра-Селовея – ця модель розглядає емоційний інтелект як сукупність когнітивних здібностей, пов’язаних з обробкою емоційної інформації;

– модель Гоулмана – ця модель включає як когнітивні, так і особистісні якості, такі як самоусвідомлення, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички;

– модель Бар-Лона – ця модель розглядає емоційний інтелект як сукупність емоційних та соціальних компетентностей, які впливають на успіх у житті.

Дослідження показують, що емоційний інтелект має значний вплив на різні аспекти життя людини, зокрема:

– академічна успішність (діти з розвиненим емоційним інтелектом краще навчаються, мають вищу мотивацію та успішність);

– професійний успіх (емоційний інтелект є важливим фактором успіху в роботі, особливо в сферах, пов’язаних зі спілкуванням та взаємодією з людьми);

– психічне здоров’я (люди з високим емоційним інтелектом менше схильні до стресу, тривожності та депресії);

– соціальні стосунки (емоційний інтелект допомагає будувати та підтримувати здорові та гармонійні стосунки з іншими людьми).

Емоційний інтелект не є вродженою якістю, його можна розвивати та вдосконалювати впродовж усього життя. Існує багато різних методів та технік, які допомагають розвинути емоційний інтелект, зокрема: самоусвідомлення шляхом ведення щоденника емоцій, аналіз власних реакцій та поведінки; саморегуляція (практика технік релаксації, розвиток навичок управління стресом); емпатія – спробувати зрозуміти думку іншої людини, поставити себе на її місце; соціальні навички, тобто активне слухання, ефективне спілкування, розв’язання конфліктів.

Розвиток емоційного інтелекту є важливим завданням для кожної людини, яка прагне до успіху, щастя та гармонії у житті.

Ключові аспекти емоційного інтелекту включають:

– усвідомлення емоцій (здатність ідентифікувати та розуміти власні емоції, а також емоції інших людей);

– управління емоціями (здатність контролювати та регулювати власні емоції, а також впливати на емоції інших людей);

– мотивація (здатність використовувати емоції для досягнення цілей, подолання труднощів та підтримки мотивації);

– емпатія (здатність розуміти та співпереживати емоціям інших людей);

– оціальні навички (здатність будувати та підтримувати здорові стосунки, ефективно спілкуватися та розв’язувати конфлікти).

Поняття «емоційний інтелект» з’явилося в 1983 р. в монографії Г. Гарднера «Frames of mind» [37, с. 27], де обґрунтовується необхідність перегляду наукового поняття «інтелект» з широким спектром його підвидів: емоційний; вербальний; просторовий; кінестатичний; музичний; логіко-математичний.

Саме емоційний тип було поділено на два підвиди: міжособистісний та внутрішньоособистісний, причому міжособистісний інтелект характеризує вміння людини взаємодіяти з іншими людьми, а внутрішньоособистісний інтелект означає самореалізацію та активну діяльність, прагнення до успіху. Г. Гарднер запропонував поняття «множинність виявлення інтелекту» [37, с. 26].

Дефініція міжособистісного інтелекту означає уміння людини розуміти

інших людей, усвідомлювати мотивацію їхньої діяльності та вирішувати, як краще взаємодіяти з ними. Міжособистісний емоційний інтелект (МЕІ) – це ключ до успішної взаємодії, він є важливою складовою загального емоційного інтелекту, що відповідає за ефективну взаємодію з іншими людьми. МЕІ включає в себе здатність розуміти емоції інших людей, впливати на них та ефективно будувати стосунки.

Основними компонентами міжособистісного емоційного інтелекту є:

1) емпатія – здатність розуміти та співпереживати емоціям іншої людини, відчувати її емоційний стан та бачити світ її очима, емпатія дозволяє нам налагоджувати глибші зв'язки з людьми, краще розуміти їхні потреби та мотиви;

2) соціальна чутливість – уміння розпізнавати та інтерпретувати невербальні сигнали, такі як міміка, жести, інтонації голосу (соціально чутливі люди легко «зчитують» емоційний стан співрозмовника та можуть відповідно реагувати)

3) управління емоціями інших, тобто здатність впливати на емоційний стан інших людей, заспокоювати їх, мотивувати або надихати – цей компонент особливо важливий для лідерів, менеджерів та людей, які працюють у сфері обслуговування;

4) побудова та підтримка стосунків – уміння встановлювати та підтримувати здорові та гармонійні стосунки з іншими людьми, це включає в себе навички ефективного спілкування, вирішення конфліктів та вміння знаходити спільну мову з різними людьми.

Значення міжособистісного емоційного інтелекту полягає в тому, що розвинений міжособистісний емоційний інтелект є важливим фактором успіху в особистому та професійному житті, адже він допомагає: будувати міцні стосунки, оскільки люди з високим МЕІ легше налагоджують контакт з іншими, мають більше друзів та партнерів; досягати успіху в роботі: МЕІ є важливим для ефективної комунікації, роботи в команді та лідерства; успішно вирішувати конфлікти, адже люди з розвиненим МЕІ здатні знаходити компроміси та розв'язувати конфліктні ситуації з мінімальними втратами, а такеож покращувати психологічне здоров'я, бо гармонійні стосунки з іншими людьми сприяють психологічному благополуччю та зменшують рівень стресу.

МЕІ – це навичка, яку можна розвивати протягом усього життя, тому потрібно працювати над розвитком емпатії, намагатися зрозуміти точку зору іншої людини, поставити себе на її місце, вчитися розпізнавати невербальні сигнали, звертати увагу на міміку, жести та інтонації співрозмовника, працювати над навичками спілкування, вчитися активно слухати, чітко висловлювати свої думки та ефективно розв'язувати конфлікти; розвивати соціальну чутливість, намагатися бути уважними до потреб та емоцій інших людей.

Розвиток міжособистісного емоційного інтелекту – це важливий крок до успіху та щастя у житті. Внутрішньоособистісний емоційний інтелект відображає властивість людини, спрямовану на себе, тобто спроможність формувати адекватну модель власного Я, використовуючи для ефективної життєдіяльності.

До дефініції внутрішньоособистісного інтелекту вчені додають «спроможність людини розуміти власні почуття, їхні причини і регулювати на підставі цього власну поведінку» [37, с. 25].

Дослідники Дж. Майєр і П. Саловей [62] пропонують визначення компонентів емоційного інтелекту: це – «властивості людини, яку можна охарактеризувати як таку, що володіє емоційним інтелектом. Цим властивостям властиві п'ять основних здібностей. Перша – це усвідомлення людиною власних емоцій, яку можна вважати головною в емоційному інтелекті. Таке усвідомлення дає можливість зрозуміти їхнє походження і більш краще впоратися з ними. Друга здібність – це регулювання власних емоцій, яке ґрунтується на їхньому усвідомленні. Третій компонент – це спроможність налаштувати себе на діяльність, який проявляється в зусиллях людини спрямувати власні емоції на досягнення певної мети діяльності. Четвертий компонент – це розпізнавання та розуміння емоцій, які можуть виникати в інших людей. П'ятий компонент – це вміння підтримувати хороші стосунки з іншими людьми [37, с. 26]. Тобто, емоційний інтелект та загальний (IQ) – хоч і взаємопов'язані, але відрізняються один від одного.

Поява поняття «емоційний інтелект» не відбулася спонтанно, цьому передував тривалий процес зміни поглядів на роль та значення емоцій у житті людини, а також на співвідношення емоційних та інтелектуальних процесів.

Упродовж багатьох століть емоції часто вважалися чимось протилежним розуму, що заважає логічному мисленню та прийняттю раціональних рішень. Їх часто називали «ворогами розуму», «сліпими силами», які можуть збити людину з правильного шляху.

Проте, з розвитком психології та інших наук про людину, погляд на емоції почав змінюватися. Вчені почали досліджувати роль емоцій у поведінці, мотивації, прийнятті рішень та міжособистісних стосунках. Виявилося, що емоції не тільки не заважають розуму, але й можуть бути важливим ресурсом, який допомагає людині адаптуватися до навколишнього світу, розуміти себе та інших, досягати успіху в різних сферах життя.

Перші згадки про емоційний інтелект з’явилися ще в роботах Чарльза Дарвіна, який підкреслював важливість емоцій для виживання та адаптації людини. Проте, сам термін «емоційний інтелект» почав активно використовуватися лише з початку 1990-х років завдяки роботам американських психологів Джона Майєра та Пітера Селовея.

У 1990 році вони опублікували статтю «Емоційний інтелект», в якій запропонували перше наукове визначення цього поняття. Майєр та Селовей розглядали емоційний інтелект як сукупність когнітивних здібностей, пов'язаних з обробкою емоційної інформації.

У 1995 році Деніел Гоулман опублікував свою книгу «Емоційний інтелект», яка стала бестселером та популяризувала це поняття в широких колах. Гоулман стверджував, що емоційний інтелект є не менш важливим, ніж інтелект (IQ), для успіху в житті. Він розширив розуміння емоційного інтелекту, включивши до нього не тільки когнітивні здібності, але й особистісні якості, такі як самоусвідомлення, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички.

Сьогодні емоційний інтелект розглядається як важлива компетенція, необхідна для успіху в різних сферах життя, його значення визнається як в особистому, так і в професійному житті. Розвиток емоційного інтелекту стає все більш актуальним завданням сучасної освіти, спрямованим на формування гармонійно розвиненої особистості, здатної ефективно взаємодіяти з навколишнім світом.

Отже, поява поняття «емоційний інтелект» стала результатом тривалого процесу переосмислення ролі емоцій у житті людини, тобто від «ворогів розуму» до «важливого ресурсу» – еволюція поглядів на емоції відкрила нові можливості для розуміння людської природи та розвитку особистості.

Проаналізувавши поняття «емоційний інтелект», можна зробити висновок про те, що вчені, розкриваючи його зміст, зверталися в першу чергу до повного розмежування понять, конструктів «емоції» та «інтелект» і дані конструкти розглядалися як протилежні один одному. Іншими словами, негативні емоції трактувались як ірраціональна сила, яка справляє руйнівний вплив на діяльність, значно знижуючи її ефективність.

Дослідники П. Саловей та Дж. Майєр серед ключових принципів емоційного інтелекту назвали: емпатію; рівновагу; відповідальність; обізнаність, при цьому віддаючи перевагу емпатії, що «проявляється у розпізнаванні емоцій, чутливості, розумінні та демонстрації співчуття об'єкту емпатичних переживань» [62].

Автори зазначають, що «людина, яка підвищує рівень свого емоційного інтелекту – підвищує рівень життя, роблячи його більш комфортним, спілкування з іншими більш продуктивним, а досягнення своїх цілей більш реальним. Розвиток емоційного інтелекту варто починати з дитинства. Дитина, чиї емоції та почуття отримають адекватне відображення з боку дорослих – виростає людиною, що здатна до розуміння своїх емоцій та зчитування емоцій оточуючих. Вона являтиме собою людину впевнену, що знає чого хоче й здатна цього домогтися» [62, с. 25].

Емоційний інтелект дійсно починається з розуміння своїх власних емоцій, це як фундамент, на якому будується здатність розуміти емоції інших людей. Розвиток емоційного інтелекту – це не одноразовий акт, а постійний процес самовдосконалення, чим практикується усвідомлення, аналіз та розуміння емоцій, тим краще можна керувати своїм емоційним станом та ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Емоції відіграють важливу роль у пізнавальних процесах, прийнятті рішень та соціальній взаємодії. З'явилося розуміння того, що емоції та інтелект не є взаємовиключними, а навпаки, тісно пов'язані між собою.

Емоційний інтелект має свою структуру, в основу якої покладено групи здібностей, зокрема когнітивні, емоційні, соціальні та адаптаційні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Здібності дитини та складники емоційного інтелекту

Здібності	Складники EI	Функції емоційного інтелекту
Когнітивні здібності	Сприйняття емоцій (ідентифіція, розуміння, усвідомлення емоцій). Аналіз емоцій та встановлення зв'язків між ними.	Інтерпретативна функція (дає змогу продуктивно здійснювати розшифрування емоційної інформації, сприяє накопиченню систематизації знань, формуванню власного емоційного досвіду).
Емоційні здібності	Управління емоціями (вміння підтримувати позитивний модус емоцій).	Регулятивна функція – сприяє стану (емоційної комфортності та забезпечує адекватність зовнішнього вираження емоцій людини).
Адаптаційні здібності	Управління емоціями в стресових ситуаціях (самоконтроль, вибір продуктивних стратегій поведінки); самомотивація (здатність викликати та підтримувати емоції, що спонукають до діяльності)	Адаптативна та стресозахисна функції – полягають в актуалізації та стимулюванні психічних резервів людини в ускладнених життєвих ситуаціях.
Соціальні здібності	Соціальна емпатія (здатність до співпереживання емоційного стану іншої людини); управління чужими емоціями (вміння впливати на емоційний стан інших).	Активізуючи функція (забезпечує гнучку спроможність до конгруентності в спілкуванні).

Проаналізувавши концепцією Г. Гарднера [52, с. 61], ми бачимо, що у структурі емоційного інтелекту розглядаються внутрішньо-особистісний та міжособистісний компоненти.

Внутрішньо-особистісний компонент має такі ознаки: самосвідомість, мотивація досягнень, самоконтроль, рефлексія, самооцінка.

Міжособистісний компонент має такі ознаки: толерантність, емпатія, діалогічність, комунікабельність, конгруентність.

Існує безліч інших концепцій та теорій про емоційний інтелект, які розширюють та поглиблюють наше розуміння цього феномену.

1. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера: ця теорія, розроблена Говардом Гарднером, стверджує, що інтелект не є єдиним цілісним утворенням, а складається з різних видів інтелекту, серед яких є й емоційний інтелект. Гарднер виділяє два види емоційного інтелекту:

– міжособистісний інтелект – здатність розуміти емоції, наміри та мотивацію інших людей;

– внутрішньоособистісний інтелект – здатність розуміти власні емоції, мотиви та бажання.

2. Модель емоційної компетентності: розглядає емоційний інтелект як сукупність емоційних та соціальних компетентностей, які впливають на успіх у житті. Рувен Бар-Он виділяє п’ять основних компонентів емоційної компетентності:

– внутрішньоособистісна компетентність – здатність розуміти та керувати власними емоціями;

– міжособистісна компетентність - здатність розуміти та впливати на емоції інших людей;

– адаптивність – здатність пристосовуватися до змін та вирішувати проблеми;

– управління стресом – здатність керувати стресом та тривогою;

– агальний настрій – здатність підтримувати позитивний настрій та оптимізм.

3. Модель емоційного інтелекту Давида Големана: дослідник, популяризувавши поняття емоційного інтелекту, запропонував власну модель, яка включає п’ять компонентів:

– самоусвідомлення – здатність розуміти власні емоції та їхній вплив на поведінку;

– морегуляція – здатність керувати власними емоціями та імпульсами;

– мотивація – здатність використовувати емоції для досягнення цілей;

– емпатія – здатність розуміти та співпереживати емоціям інших людей.

– соціальні навички – здатність будувати та підтримувати здорові стосунки.

4. Концепція емоційного інтелекту як здібності:

Цей підхід розглядає емоційний інтелект як сукупність когнітивних здібностей, пов’язаних з обробкою емоційної інформації. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту здатні:

– розпізнавати емоції: власні та інших людей;

– розуміти емоції, їхні значення та вплив на поведінку;

– використовувати емоції для прийняття рішень та вирішення проблем;

– керувати емоціями - власними та інших людей.

5. Інтегративна модель емоційного інтелекту об’єднує різні підходи до розуміння емоційного інтелекту, розглядаючи його як складну систему, що включає когнітивні, емоційні та соціальні компоненти. Вона розглядає EQ як складну систему, що включає когнітивні, емоційні та соціальні компоненти, і прагне пояснити, як ці компоненти взаємодіють між собою, визначаючи успіх людини в різних сферах життя.

Основні характеристики інтегративної моделі:

– багатокомпонентність (EI розглядається як багатогранне явище, що включає різні, але взаємопов’язані компоненти, до них можуть належати: самоусвідомлення, здатність розуміти власні емоції, їхні причини та вплив на поведінку);

– саморегуляція, вміння керувати своїми емоціями, адаптуватися до різних ситуацій та контролювати імпульси;

– мотивація, здатність використовувати емоції для досягнення цілей, підтримки мотивації та подолання труднощів;

– емпатія, вміння розуміти та співпереживати емоціям інших людей, відчувати їхній емоційний стан;

– соціальні навички, здатність будувати та підтримувати здорові стосунки, ефективно спілкуватися та розв'язувати конфлікти.

Взаємодія компонентів полягає в тому, що модель підкреслює, що компоненти емоційного інтелекту не існують окремо один від одного, а постійно взаємодіють та впливають один на одного.

Наприклад, самоусвідомлення допомагає краще керувати емоціями, а емпатія сприяє розвитку соціальних навичок.

Динамічність EI розглядається як динамічна система, що постійно розвивається та змінюється протягом життя, на нього впливають різні фактори, такі як особистий досвід, навчання та соціальне оточення.

Контекстуальність моделі враховує, що прояв емоційного інтелекту може різнитися залежно від контексту, ситуації та культури. Те, що вважається емоційно інтелектуальним в одній ситуації, може бути недоречним в іншій.

Значення для успіху полягає в тому, що інтегративна модель підкреслює, що EI є важливим фактором успіху в різних сферах життя, зокрема в особистих стосунках, навчанні, роботі та лідерстві.

Переваги інтегративної моделі:

1) цілісність (модель надає більш повне та цілісне уявлення про емоційного інтелекту, враховуючи різні аспекти цього явища);

2) гнучкість (модель є гнучкою та може адаптуватися до різних ситуацій та контекстів).

Практичне застосування моделі – вона може бути використана для розробки програм з розвитку EI, спрямованих на вдосконалення різних компонентів емоційного інтелекту.

Недоліки інтегративної моделі: модель є досить складною та може бути важкою для розуміння та практичного застосування; деякі компоненти емоційного інтелекту можуть бути важко визначити та виміряти.

Проте, незважаючи на критику, інтегративна модель емоційного інтелекту є важливим кроком у розвитку розуміння цього феномену. Вона надає комплексну та багатогранну картину емоційного інтелекту, підкреслюючи його значення для успіху та благополуччя людини.

Цей список не є вичерпним, існують й інші теорії та концепції, які досліджують різні аспекти емоційного інтелекту. Важливо зазначити, що всі вони мають спільну мету - допомогти нам краще зрозуміти роль емоцій у нашому житті та навчитися ефективно використовувати їх для досягнення успіху та щастя.

Емоційний інтелект, за М. Шпак, – це «взаємодія емоційних, когнітивних, поведінкових та мотиваційних особливостей особистості, спрямованих на розуміння власних емоцій і емоційних переживань інших людей, підпорядкування емоцій розуму, що сприяє самопізнанню й самореалізації через збагачення емоційного та соціального досвіду» [56].

Емоційний інтелект – це не просто здатність розуміти емоції. Це складний комплекс навичок, який включає в себе:

Усвідомлення власних емоцій: здатність ідентифікувати, розуміти та аналізувати свої емоції, їхні причини та вплив на поведінку. Це включає в себе самоусвідомлення, тобто розуміння своїх сильних та слабких сторін, цінностей та мотивів, уміння контролювати та регулювати свої емоції, особливо у складних ситуаціях – це не означає придушення емоцій, а скоріше вміння знаходити баланс та адекватно реагувати на емоційні стимули.

Емоційно інтелектуальні люди вміють знаходити внутрішнє джерело енергії та натхнення для досягнення успіху. Емпатія дозволяє нам налагоджувати глибші зв’язки з людьми, краще розуміти їхні потреби та мотиви, розвиває вміння будувати та підтримувати здорові та гармонійні стосунки з іншими людьми. Це включає в себе навички ефективного спілкування, вирішення конфліктів та вміння знаходити спільну мову з різними людьми.

Отже, розвинений емоційний інтелект є важливим чинником успіху в житті людини, в тому числі молодшого школяра. Він допомагає будувати міцні стосунки, адже люди з високим ЕІ легше налагоджують контакт з іншими, мають більше друзів та партнерів; досягати успіху в ефективній комунікації, в роботі в команді,

в подаланні та вирішенні конфліктів. Окрім того, гармонійні стосунки з іншими людьми сприяють психологічному благополуччю та зменшують рівень стресу.

1.2. Емоційний інтелект в освітньому процесі Нової української школи

Емоційний інтелект відіграє ключову роль в освітньому процесі Нової української школи, адже успіх дитини в навчанні та житті залежить не тільки від академічних знань, але й від її здатності розуміти свої емоції та емоції інших людей, керувати ними та ефективно взаємодіяти з оточенням.

Формування особистості в НУШ спрямоване на всебічний розвиток дитини, формування її як особистості, здатної до самопізнання, саморегуляції та відповідальності. Емоційний інтелект є важливим компонентом цього процесу, адже він допомагає дитині усвідомити свої сильні та слабкі сторони, навчитися керувати емоціями та будувати здорові стосунки з іншими людьми.

Емоційно компетентний педагог здатний створити в класі атмосферу довіри, підтримки та взаєморозуміння, де кожна дитина почувається комфортно та безпечно. Таке середовище сприяє кращому засвоєнню знань, розвитку творчих здібностей та підвищенню мотивації до навчання.

Нова українська школа приділяє велику увагу розвитку соціальних компетентностей учнів, таких як вміння спілкуватися, співпрацювати, розв’язувати конфлікти та працювати в команді. Емоційний інтелект є основою для розвитку цих навичок, адже він допомагає дитині розуміти емоції інших людей, співпереживати їм та ефективно взаємодіяти з ними.

Як показують дослідження, емоційний інтелект має значний вплив на успішність у навчанні. Діти з розвиненим емоційним інтелектом краще концентруються, організовують свою роботу, мотивують себе до навчання та справляються зі стресом. Вони краще підготовлені до життя в суспільстві, оскільки емоційний інтелект є однією з ключових компетентностей, необхідних для успіху в сучасному світі. адже він допомагає людині адаптуватися до змін, будувати кар’єру, налагоджувати особисте життя та досягати щастя та благополуччя.

Важливо створити в класі атмосферу довіри та підтримки, де кожна дитина почувається в безпеці та може вільно виражати свої емоції. Вчитель має бути емоційно компетентним, вміти слухати та розуміти дітей, підтримувати їх та допомагати їм розв'язувати проблеми.

Розвиток емоційного інтелекту є спільним завданням школи та сім'ї. Педагоги мають співпрацювати з батьками, надавати їм інформацію та підтримку, щоб вони могли сприяти розвитку емоційного інтелекту своїх дітей вдома.

Доцільним є підвищення кваліфікації педагогів, адже вчителі мають постійно збагачуквати свою компетентність у сфері емоційного інтелекту, вивчати нові методи та прийоми роботи з дітьми, розвивати власну емоційну компетентність.

Формування емоційного інтелекту в НУШ є важливим кроком до формування успішного та щасливого покоління, здатного будувати гармонійне суспільство. Розвиток емоційного інтелекту в молодших школярів є надзвичайно важливим аспектом навчання в Новій українській школі, оскільки цей вік є сензитивним періодом для формування емоційної сфери дитини, тому саме в початковій школі закладаються основи емоційної компетентності, необхідні для успішної соціалізації та адаптації в сучасному світі.

Розвиток емоційного інтелекту в освітньому процесі НУШ є надзвичайно важливим, оскільки він створює сприятливі умови для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, зокрема:

1) інтеграція в навчальний процес (позвиток ЕІ є невід'ємною частиною освтнього процесу, тому вчителі використовують різноманітні методи та прийоми, спрямовані на розвиток емоційної компетентності учнів, зокрема:

– ігри та вправи на розпізнавання та ідентифікацію емоцій;

– обговорення емоційних ситуацій та аналіз поведінки героїв літературних творів;

– рольові ігри, що сприяють розвитку емпатії та соціальних навичок;

– рт-терапія та інші творчі методи, що допомагають дітям виражати свої емоції;

2) створення емоційно-підтримуючого середовища (в класі має бути створена атмосфера довіри, поваги та підтримки, де кожна дитина почувається комфортно

та безпечно, вчитель виступає в ролі фасилітатора, який допомагає дітям розуміти свої емоції та вчитися керувати ними);

3) робота з батьками (розвиток ЕІ є спільним завданням школи та сім'ї: вчителі проводять батьківські збори, консультації та тренінги, на яких розповідають про важливість емоційного інтелекту та навчають батьків ефективним методам його розвитку у дітей);

4) підвищення кваліфікації педагогів (вчителіедагоги НУШ проходять спеціальну підготовку з питань розвитку емоційного інтелекту у дітей, вони вивчають сучасні методики та технології, що дозволяють ефективно працювати з емоційною сферою учнів) тощо.

Розвинений емоційний інтелект сприяє:

– покращенню успішності в навчанні: діти краще концентруються, організовують свою роботу та мотивують себе до навчання;

– формуванню позитивної самооцінки: діти впевнені в собі, своїх силах та здібностях;

– розвитку соціальних навичок: діти вміють ефективно спілкуватися, співпрацювати та розв'язувати конфлікти;

– зниженню рівня тривожності та стресу: діти вміють керувати своїми емоціями та адаптуватися до складних ситуацій;

– зміцненню психічного здоров'я: діти менше схильні до депресій та інших психологічних проблем.

Розвиток емоційного інтелекту є важливим компонентом успішного навчання та виховання молодших школярів в умовах в освітнього процесу Нової української школи. Створення сприятливого емоційного клімату в школі та сім'ї, використання ефективних педагогічних методів та постійне підвищення кваліфікації педагогів сприяють формуванню емоційно компетентних, успішних та щасливих дітей.

Емоційний інтелект відіграє вирішальну роль у навчанні та вихованні молодших школярів в умовах Нової української школи, він є запорукою успішної адаптації дитини до соціуму, її психологічного здоров'я та академічних досягнень.

Значення емоційного інтелекту для молодших школярів полягає в тому, що

відбувається:

– розуміння себе та інших: ЕІ допомагає дитині ідентифікувати власні емоції, розуміти їх причини та вплив на поведінку, а це також сприяє розвитку емпатії, тобто здатності розуміти емоції інших людей та співпереживати їм;

– ефективне спілкування: розвинений емоційний інтелект сприяє формуванню навичок ефективного спілкування, зокрема вмінню слухати, висловлювати свої думки та почуття, а також розв'язувати конфлікти;

– навчальна успішність: діти з високим ЕІ краще концентруються на навчанні, є більш мотивованими та наполегливими у досягненні цілей, вони також легше справляються зі стресом та тривогою, що позитивно впливає на їхню успішність;

– соціальна адаптація: емоційний інтелект допомагає дитині налагоджувати стосунки з однолітками та дорослими, знаходити своє місце в колективі та відчувати себе частиною спільноти;

– психологічне здоров'я: розвинений ЕІ є важливим фактором психологічного здоров'я дитини. Він допомагає їй справлятися з негативними емоціями, такими як страх, гнів або сум, та підтримувати позитивний настрій.

Роль емоційного інтелекту в НУШ полягає, передусім, в тому, що НУШ ставить розвиток емоційного інтелекту в пріоритет, адже бачить у ньому запоруку успіху дитини не тільки в школі, але й у житті – для цього використовуються різноманітні методи та форми роботи, зокрема:

1) інтеграція в освітній процес: емоційний інтелект розвивається на всіх уроках та в позаурочній діяльності, вчителі початкових класів використовують ігри, вправи, дискусії та інші активності, спрямовані на розвиток емоційної компетентності учнів;

2) створення емоційно-підтримуючого середовища (в класі має бути створена атмосфера довіри, поваги та підтримки, де кожна дитина почувається комфортно та безпечно, вчитель виступає в ролі фасилітатора, який допомагає дітям розуміти свої емоції та вчитися керувати ними);

3) робота з батьками (розвиток емоційного інтелекту є спільним завданням школи та сім'ї, вчителі проводять батьківські збори, консультації та тренінги, на

яких розповідають про важливість емоційного інтелекту та навчають батьків ефективним методам його розвитку у дітей);

4) підвищення кваліфікації вчителів Нової української школи, які проходять спеціальну підготовку з питань розвитку емоційного інтелекту у дітей, вивчаючи сучасні методики та технології, що дозволяють ефективно працювати з емоційною сферою учнів.

Результатами розвитку емоційного інтелекту в Новій українській школі є: підвищення навчальної успішності молодших школярів та їхньої навчально-пізнальної мотивації; формування позитивної самооцінки учнів і їхній впевненості в своїх силах; розвитку соціальних навичок, адже діти вміють ефективно спілкуватися, співпрацювати та за потреби успішно вирішувати конфлікнв ситуації. Також розвинений емоційний інтелект допомає у зниженні рівня тривожності та стресу, адаптації до складних ситуацій та керівництву своїми емоціями, зміцненню психічного здоров'я учнів.

Розвиток емоційного інтелекту в молодших школярів в умовах Нової української школи має значний вплив на різні аспекти їхнього життя, зокрема це спостерігається через такі прояви, як:

1) покращення академічної успішності:

– підвищення концентрації та уваги, бо учні з розвиненим ЕІ краще концентруються на навчанні, менше відволікаються та більш уважні на уроках;

– покращення пам'яті та мислення, адже емоційний інтелект сприяє розвитку когнітивних функцій, таких як пам'ять, увага, логічне мислення та креативність;

– підвищення мотивації до навчання, оскільки діти з високим ЕІ більш мотивовані до навчання, вони ставлять перед собою цілі та наполегливо працюють для їх досягнення;

– зниження рівня тривожності та стресу (емоційно компетентні діти краще справляються зі стресом та тривогою, що позитивно впливає на їхню успішність у навчанні);

2) розвиток соціальних навичок:

– покращення комунікації, адже діти з розвиненим ЕІ вміють ефективно спілкуватися, слухати та розуміти інших людей, а також чітко висловлювати свої

думки та почуття;

– розвиток емпатії, оскільки емоційний інтелект сприяє розвитку емпатії – здатності розуміти та співпереживати емоціям інших людей;

– формування навичок співпраці, адже діти з високим ЕІ вміють ефективно працювати в команді, співпрацювати з однолітками та дорослими;

– вирішення конфліктів (емоційно компетентні діти здатні конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації, знаходити компроміси та домовлятися);

3) формування особистості:

– підвищення самоусвідомлення, адже діти з розвиненим Еі краще розуміють себе, свої емоції, сильні та слабкі сторони;

– розвиток саморегуляції, оскільки емоційний інтелект сприяє розвитку саморегуляції – здатності керувати своїми емоціями та поведінкою;

– формування позитивної самооцінки (діти з високим ЕІ мають позитивну самооцінку, вони впевнені в собі та своїх силах;

– розвиток відповідальності: емоційно компетентні діти – більш відповідальні за свої вчинки та рішення;

4) покращення психологічного здоров'я:

– зниження рівня тривожності та депресії (емоційний інтелект є важливим фактором психологічного здоров'я, він допомагає дітям справлятися з негативними емоціями та стресом);

– формування психологічної стійкості, адже діти з розвиненим ЕІ – більш стійкі до стресу та життєвих труднощів;

– підвищення рівня щастя та благополуччя, оскільки емоційний інтелект сприяє підвищенню рівня щастя молодшого школяра;

5) підготовка до дорослого життя:

– розвиток життєвих навичок (емоційний інтелект є важливою життєвою навичкою, яка допомагає людині досягати успіху в особистому та подальшому професійному житті);

– адаптація до змін (діти з високим ЕІ легше адаптуються до змін та нових ситуацій, в тому числі – складних);

– побудова кар'єри (моційний інтелект є важливим фактором успіху в

кар’єрі, особливо у сферах, пов'язаних зі спілкуванням та взаємодією з людьми).

Ці результати є важливими не тільки для окремої дитини, але й для суспільства в цілому, адже розвиток емоційного інтелекту у молодших школярів сприяє формуванню здорового, щасливого та успішного покоління.

Сучасні науковці розглядають емоційний інтелект як здатність людини розуміти свої власні емоції та емоції інших людей, керувати ними та використовувати емоційну інформацію для вирішення проблем та адаптації до навколишнього середовища.

Розглянемо складники емоційного інтелекту молодших школярів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Складники емоційного інтелекту молодших школярів

Складник	Характеристика компонента
Усвідомлення емоцій	Здатність дитини ідентифікувати й розрізняти власні емоції, розуміти їхні причини та вплив на поведінку.
Управління емоціями	Уміння дитини контролювати та регулювати свої емоції, особливо у складних ситуаціях.
Мотивація	Здатність дитини використовувати емоції для досягнення цілей, підтримки мотивації та подолання труднощів.
Емпатія	вміння дитини розуміти та співпереживати емоціям інших людей.
Соціальні навички	Здатність дитини будувати та підтримувати здорові стосунки, ефективно спілкуватися та розв’язувати конфлікти.

З огляду на складники емоційного інтелекту молодших школярів, розглянемо критерії та показники емоційного інтелекту учня початкової школи, які допоможуть оцінити та в в освітньому процесі Нової української школи розвивати цей важливий аспект особистості (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Критерії та показники емоційного інтелекту молодших школярів

Компоненти емоційного інтелекту	Критеріїемоційного інтелекту молодших школярів	Показники емоційного інтелекту молодших школярів
Усвідомлення емоцій	Здатність дитини ідентифікувати та розрізняти власні емоції, розуміти їхні причини та вплив на поведінку.	1. Дитина може назвати свої емоції (радість, сум, гнів, страх тощо). 2. Дитина розуміє, що викликало ту чи іншу емоцію. 3. Дитина може описати, як емоція впливає на її думки та дії. 4. Дитина здатна розрізняти відтінки емоцій.
Управління емоціями	Вміння дитини контролювати та регулювати свої емоції, особливо у складних ситуаціях.	1. Дитина може стримувати імпульсивні реакції. 2. Дитина вміє знаходити способи заспокоїтися у стресовій ситуації (глибоке дихання, рахунок до десяти). 3. Дитина може попросити про допомогу, якщо відчуває, що не справляється з емоціями. 4. Дитина здатна аналізувати ситуацію та обирати адекватну емоційну реакцію.
Мотивація	Здатність дитини використовувати емоції для досягнення цілей, підтримки мотивації та подолання труднощів.	1. Дитина проявляє інтерес до навчання та інших видів діяльності. 2. Дитина ставить перед собою цілі та наполегливо працює для їх досягнення. 4. Дитина не здається перед труднощами, а шукає шляхи подолання їх. 5. Дитина вміє використовувати позитивні емоції для підтримки мотивації.

Продовження таблиці 1.3

Емпатія	Вміння дитини розуміти та співпереживати емоціям інших людей.	1. Дитина проявляє інтерес до емоційного стану інших людей. 2. Дитина здатна поставити себе на місце іншої людини та зрозуміти її почуття. 3. Дитина виявляє співчуття та підтримку іншим людям. 4.Дитина вміє розрізняти емоції за мімікою, жестами та інтонацією голосу.
Соціальні навички	Здатність дитини будувати та підтримувати здорові стосунки, ефективно спілкуватися та розв’язувати конфлікти.	1. Дитина легко знаходить спільну мову з однолітками та дорослими. 2. Дитина вміє слухати та поважати думку інших людей. 3. Дитина здатна чітко та зрозуміло висловлювати свої думки та почуття. 4. Дитина вміє знаходити компроміси та розв’язувати конфлікти мирним шляхом.

Варто зазначити, що розвиток емоційного інтелекту є індивідуальним процесом, і кожен учень розвивається у власному темпі. Педагоги та батьки повинні підтримувати дитину в цьому процесі, створювати сприятливі умови для розвитку її емоційної компетентності та допомагати їй набувати необхідних навичок.

Як зауважують окремі дослідники, «високий рівень сформованості досліджуваного феномена у педагогів виявляється у таких характеристиках, як: відчуття психологічного благополуччя; сумлінність, доброзичливість, відкритість до нового досвіду, емоційна стійкість; гармонійне поєднання зовнішніх та внутрішніх аспектів емоційного інтелекту, що проявляється в меншій інтенсивності перебігу емоційних реакцій, які супроводжують різноманітні аспекти діяльності та спілкування особистості; низькі показники особистісної та ситуативної тривожності;низький рівень сензитивності до емоціогенних

подразників, ревалювання позитивних емоцій над негативними, більша помірність у виявленні негативних емоцій» [36, с. 74].

Далі розглянемо рівні сформованості емоційного інтелекту молодших школярів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Рівні сформованості емоційного інтелекту молодших школярів

Рівень	Зміст і характеристика рівня
Високий	Дитина добре розуміє свої емоції та вміє ними керувати, проявляє емпатію та соціальну компетентність, легко налагоджує стосунки з іншими людьми та успішно розв'язує конфлікти.
Середній	Дитина здатна розпізнавати більшість емоцій, але іноді відчуває труднощі з їх регулюванням, вміє співпереживати іншим людям, але потребує допомоги у розв'язанні конфліктів.
Низький	Дитина має труднощі з ідентифікацією та розрізненням емоцій, часто реагує імпульсивно та неадекватно ситуації, має проблеми зі спілкуванням та налагодженням стосунків з однолітками.

Як свідчать наведені вище таблиці, ознаками високого рівня розвитку емоційного інтелекту у молодших школярів є:

– усвідомлення власних емоцій – дитина здатна розпізнавати та називати свої емоції (радість, сум, гнів, страх тощо), розуміти причини їх виникнення та їх вплив на поведінку;

– розуміння емоцій інших людей – дитина вміє розпізнавати емоції інших людей за мімікою, жестами, інтонацією, а також розуміти їхні можливі причини;

– правління власними емоціями – дитина здатна контролювати свої емоційні реакції, адекватно реагувати на різні ситуації, знаходити способи заспокоєння та зняття емоційного напруження;

– емпатія – дитина здатна співпереживати емоціям інших людей, розуміти їхні потреби та інтереси, проявляти підтримку та допомогу;

– соціальна компетентність – дитина вміє встановлювати та підтримувати

позитивні стосунки з однолітками та дорослими, вирішувати конфлікти мирним шляхом, враховувати інтереси інших людей.

Характеристика високого рівня розвитку емоційного інтелекту: дитина з високим рівнем розвитку ЕІ зазвичай має позитивну самооцінку, впевнена в собі, своїх силах та можливостях, легко адаптується до змін і швидко звикає до нових умов та вимог, має розвинені комунікативні навички, вміє слухати та розуміти інших людей, чітко та зрозуміло висловлювати свої думки та почуття, вміє працювати в команді: співпрацює з іншими дітьми для досягнення спільної мети, виявляє ініціативу та творчість: не боїться пробувати нове, шукає оригінальні рішення; така дитина – відповідальна та дисциплінована, виконує свої обов'язки, дотримується правил та домовленостей.

Формування та розвиток емоційного інтелекту – це тривалий та складний процес, який потребує уваги та підтримки з боку батьків, вчителів та інших дорослих. Існує багато різних методів та вправ, які сприяють розвитку ЕІ у дітей молодшого шкільного віку. Розвиток емоційного інтелекту є важливим компонентом успішного навчання та соціалізації дитини.

Високий рівень емоційного інтелекту допомагає молодшому школяреві краще розуміти себе та інших людей, будувати гармонійні стосунки зі світом та досягати успіху в різних сферах життя.

Ознаками середнього рівня розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів є:

– усвідомлення власних емоцій (дитина здатна розпізнавати та називати більшість своїх емоцій, але може відчувати труднощі з розумінням глибинних причин їх виникнення та впливу на поведінку);.

– розуміння емоцій інших людей (дитина вміє розпізнавати основні емоції інших людей за мімікою, жестами, інтонацією, але може помилятися у більш складних випадках або не завжди враховувати контекст ситуації);

– управління власними емоціями (дитина здатна контролювати свої емоційні реакції в більшості ситуацій, але може іноді відчувати труднощі з керуванням сильними емоціями, такими як гнів або страх);

– емпатія (дитина здатна співпереживати емоціям інших людей, але не

завжди проявляє це у конкретних діях або словах);

– соціальна компетентність (дитина вміє встановлювати та підтримувати позитивні стосунки з однолітками та дорослими, але може відчувати труднощі у вирішенні конфліктів або врахуванні інтересів інших людей)

Характеристика середнього рівня розвитку емоційного інтелекту: дитина із середнім рівнем розвитку ЕІ зазвичай має відносно позитивну самооцінку: впевнена у собі в більшості ситуацій, але може відчувати невпевненість у складних або незнайомих обставинах; адаптується до змін: звикає до нових умов та вимог, але може потребувати деякого часу та підтримки; має розвинені комунікативні навички: вміє слухати та розуміти інших людей, але може відчувати труднощі з чітким та зрозумілим висловленням своїх думок та почуттів; уміє працювати в команді: співпрацює з іншими дітьми для досягнення спільної мети, але може іноді відчувати труднощі з розподілом ролей або врахуванням думок інших учасників; виявляє ініціативу та творчість, не боїться пробувати нове, але може потребувати підтримки та заохочення. Така дитина – відповідальна та дисциплінована, виконує свої обов’язки, дотримується правил та домовленостей, але може іноді потребувати нагадування або контролю.

Ознаками низького рівня розвитку емоційного інтелекту у молодших школярів є:

– неусвідомлення власних емоцій: дитина відчуває труднощі з розпізнаванням та називанням своїх емоцій, не розуміє причин їх виникнення та їхнього впливу на поведінку;

– нерозуміння емоцій інших людей: дитина відчуває труднощі з розпізнаванням емоцій інших людей за мімікою, жестами, інтонацією, не розуміє їхніх можливих причин;

– нездатність керувати власними емоціями: дитина часто відчуває труднощі з контролем своїх емоційних реакцій, може імпульсивно реагувати на різні ситуації, відчувати труднощі із заспокоєнням та зняттям емоційного напруження;

– відсутність емпатії: дитина не здатна співпереживати емоціям інших людей, не розуміє їхніх потреб та інтересів, не проявляє підтримки та допомоги;

– соціальна некомпетентність: дитина відчуває труднощі у встановленні та

підтримці позитивних стосунків з однолітками та дорослими, часто конфліктує, не вміє вирішувати конфлікти мирним шляхом, не враховує інтереси інших людей.

Характеристика низького рівня розвитку емоційного інтелекту: дитина з низьким рівнем розвитку ЕІ зазвичай має низьку самооцінку, невпевнена у собі, своїх силах та можливостях, вона важко адаптується до змін, відчуває труднощі зі звиканням до нових умов та вимог. Така дитина має слабко розвинені комунікативні навички, відчуває труднощі зі слуханням та розумінням інших людей, не може чітко та зрозуміло висловлювати свої думки та почуття,

Учень з низким рівнем емоційного інтелекту відчуває труднощі з роботою в команді, не може співпрацювати з іншими дітьми для досягнення спільної мети, не виявляє ініціативи та творчості, боїться пробувати нове, не шукає оригінальних рішень, не відповідальний та недисциплінований, не виконує свої обов'язки, не дотримується правил та домовленостей.

Низький рівень розвитку емоційного інтелекту може призвести до різних негативних наслідків у житті дитини, таких, як:

– проблеми у навчанні (дитина може відчувати труднощі з концентрацією уваги, запам'ятовуванням інформації, виконанням завдань);

– проблеми у спілкуванні (дитина може відчувати труднощі у встановленні та підтримці позитивних стосунків з однолітками та дорослими, часто конфліктувати);

– проблеми з поведінкою (дитина може бути імпульсивною, агресивною, неслухняною);

– сихологічні проблеми (дитина може відчувати тривожність, депресію, низьку самооцінку).

Емоційний інтелект є важливим компонентом успішного навчання та соціалізації дитини, але кожна дитина – індивідуальна, й розвиток емоційного інтелекту відбувається у кожної дитини своїми темпами.

Отже, формування емоційного інтелекту в молодших школярів є важливим завданням, яке постає перед батьками, педагогами та суспільством в цілому, адже саме в молодшому шкільному віці закладаються основи емоційної компетентності, необхідні для успішної соціалізації та адаптації в сучасному світі. Розвиток

емоційного інтелекту є важливим компонентом успішного навчання та виховання молодших школярів в умовах НУШ. Тому створення сприятливого емоційного клімату в школі та сім'ї, використання ефективних педагогічних методів та постійне підвищення кваліфікації педагогів сприяють формуванню емоційно компетентних, успішних та щасливих дітей.

1.3. Психолого-педагогічні особливості формування емоційного інтелекту молодших школярів

Молодший шкільний вік є важливим етапом у розвитку емоційного інтелекту дитини. Саме в цей період закладаються основи емоційної компетентності, які впливають на її успішність у навчанні, спілкуванні та соціальній адаптації.

Як зазначає О. Мельник, «емоційний інтелект – це інтегративна особистісна властивість, що містить афективні та інтелектуальні складники, сприяє розумінню власних емоцій та емоцій інших людей, забезпечує адаптацію до соціуму, рефлексію (самопізнання) та регуляцію власної поведінки та діяльності» [8, с. 53].

Слід зауважити, що основи емоційного інтелекту закладаються в родині (емоційна культура батьків, стиль стосунків, вправляння дітей у розумінні та виразі емоційних станів та емоцій інших людей, виховання моральних почуттів, прищеплення звичок у ставленні до виконання обов'язків, інших членів сім'ї, тварин, речей), а потім продовжується його формування в закладі дошкільної освіти та в початковій школі. Основними напрямами розвитку емоційного інтелекту молодших школярів є пізнання власних емоцій і почуттів; володіння власними емоціями та почуттями; пізнання емоцій і почуттів інших людей; взаємодія і комунікація з іншими людьми.

У моделі емоційного інтелекту, зрозробленій дослідником Р. Бар-Оном [59], емоції та соціальна компетентність розглядаються як основа емоційного інтелекту – внутрішньо особистісний рівень (самосвідомість, ассертивність, самоаналіз, самореалізація); міжособистісний рівень (соціальна відповідальність, емпатія, міжособистісні стосунки); адаптивність (гнучкість у вирішенні проблем,

дослідження реальності); стрес-менеджмент (стрес-толерантність, імпульсивний контроль); загальний настрій (щастя, радість, оптимізм).

На думку Т. Фогель, «позитивні відносини між вчителем та учнями є важливою складовою частиною якості навчання, які сприяють створенню стабільної, позитивної, підтримуючої атмосфери в класі, що сприяє позитивній поведінці учнів, мотивції до навчання, академічних успіхів. Відповідно така атмосфера сприяє доброму самопочуттю вчителя» [53, с. 201].

Учені Е. Носенко, Н. Коврига [37] пропонують структуру емоційного інтелекту, що охоплює п’ять складників, зокрема здатність людини налаштувати себе на діяльність і здатність підтримувати доброзичливі стосунки з іншими людьми в процесі спілкування та взаємодії.

Загалом чинниками, що впливають на загальний рівень розвитку емоційного інтелекту, дослідники називають:

1) біологічні чинники (емоційний інтелект батьків; тип мислення (правопівкульний); задатки емоційної здатністі (спадкові); властивості темпераменту;

2) соціальні чинники (рівень розвитку самосвідомості; стосунки між батьками (емоційно благополучні); дохід у родині; освітній рівень батьків; гендерні особливості виховання).

Емоційна стійкість визначається темпераментом людини та особистісними й міжособистісними зв’язками або ресурсами. Внутрішніми ресурсами є: кореляція реального та бажаного «Я» особистості; раціональне мислення; віра в досягнення мети; відповідність між досягненнями та намірами і стараннями; самоповага; сенс життя, свідома діяльність; фізичне здоров’я, витривалість; стресостійкість; внутрішня психологічна культура особистості.

Серед особливостей розвитку емоційного інтелекту молодших школярів можна виокремити:

– емоційну незрілість (молодші школярі часто мають труднощі з ідентифікацією та диференціацією емоцій, їхні реакції можуть бути імпульсивними та неадекватними ситуації);

– залежність від дорослих (діти цього віку потребують допомоги дорослих у

розумінні та регулюванні емоцій, учитель та батьки відіграють ключову роль у розвитку емоційного інтелекту дитини);

– розвиток емпатії (в молодшому шкільному віці активно розвивається здатність до емпатії, тобто вміння розуміти та співпереживати емоціям інших людей);

– формування самоусвідомлення (діти починають усвідомлювати свої емоції, їхні причини та наслідки);

– потреба в емоційній підтримці (молодші школярі потребують емоційної підтримки та схвалення дорослих для формування позитивної самооцінки та впевненості в собі).

Окремо виділимо педагогічні особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, а саме:

– розвиток емоційного інтелекту як освітнє завдання (вчитель має створювати умови для розвитку емоційної компетентності учнів, використовувати різноманітні методи та прийоми, спрямовані на навчання дітей розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями);

– створення емоційно-підтримуючого середовища (в класі має бути створена атмосфера довіри, поваги та підтримки, де кожна дитина почувається комфортно та безпечно; вчитель виступає в ролі фасилітатора, який допомагає дітям розуміти свої емоції та вчитися керувати ними);

– використання інтерактивних методів навчання (ігри, вправи, рольові ігри, обговорення емоційних ситуацій та аналіз поведінки героїв літературних творів є ефективними методами розвитку емоційного інтелекту молодших школярів);

– індивідуальний підхід (учитель має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її емоційний досвід та рівень розвитку емоційного інтелекту).

Значення емоційного інтелекту для молодших школярів полягає в тому, що він сприяє покращенню успішності в навчанні, адже діти краще концентруються, організовують свою роботу та мотивують себе до навчання; формуванню позитивної самооцінки, оскільки діти стають впевнені в собі, своїх силах та здібностях.

Емоційний інтелект сприяє розвитку соціальних навичок молодших школярів, адже такі діти вміють ефективно спілкуватися, співпрацювати та розв'язувати конфлікти. Також сприяє зниженню рівня тривожності та стресу, оскільки учні вміють керувати своїми емоціями та адаптуватися до складних ситуацій. І, як наслідок, зміцненню психічного здоров'я, бо діти з розвиненим емоційним інтелектом менше схильні до депресій та інших психологічних проблем.

Розвиток емоційного інтелекту є важливим компонентом успішного навчання та виховання молодших школярів. Створення сприятливого емоційного клімату в школі та сім'ї, використання ефективних педагогічних методів та постійне підвищення кваліфікації педагогів сприяють формуванню емоційно компетентних, успішних та щасливих дітей.

Формування емоційного інтелекту є ключовим завданням Нової української школи, адже успіх дитини в навчанні та житті залежить не тільки від академічних знань, але й від її здатності розуміти свої емоції та емоції інших людей, керувати ними та ефективно взаємодіяти з оточенням.

Орієнтація на особистість дитини, адже НУШ ставить в центр освітнього процесу особистість дитини, її індивідуальні потреби та інтереси. Розвиток ЕІ розглядається як важливий компонент особистісного зростання, що сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості.

Надзвичайно важливою є інтеграція в освітній процес, розвиток емоційного інтелекту не є окремим предметом, а інтегрований у всі види діяльності. Педагоги використовують різні методи та прийоми, такі як рольові ігри, дискусії, аналіз ситуацій, арт-терапія та інші, щоб допомогти дітям усвідомити свої емоції, навчитися керувати ними та розвинути емпатію.

Слід наголосити на тому, що доцільно створити в класі атмосферу довіри та підтримки, де кожна дитина почувається в безпеці та може вільно виражати свої емоції. Педагог має бути емоційно компетентним, вміти слухати та розуміти дітей, підтримувати їх та допомагати їм розв'язувати проблеми.

Повине відбуватися постійно розвиток соціальних компетентностей, а НУШ саме і приділяє велику увагу розвитку соціальних компетентностей учнів, таких, як

вміння спілкуватися, співпрацювати, розв’язувати конфлікти та працювати в команді. Емоційний інтелект є основою для розвитку цих навичок, адже він допомагає дитині розуміти емоції інших людей, співпереживати їм та ефективно взаємодіяти з ними.

Розвиток ЕІ є спільним завданням школи та сім’ї, вчителі мають співпрацювати з батьками, надавати їм інформацію та підтримку, щоб вони могли сприяти розвитку емоційного інтелекту своїх дітей вдома.

Вчителі, своєю чергою, повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію в сфері емоційного інтелекту, вивчати нові методи та прийоми роботи з дітьми, розвивати власну емоційну компетентність.

Розвиток емоційного інтелекту в умовах Нової української школи є важливим кроком до формування успішного та щасливого покоління, здатного будувати гармонійне суспільство. Як уже зазначалося, молодші школярі з розвиненим емоційним інтелектом краще навчаються, адже вони більш мотивовані, уважні та зосереджені, легше адаптуються до змін та стресових ситуацій, вони мають кращі стосунки з однолітками та дорослими. Такі діти є більш впевненими в собі та своїх силах і менше схильними до психологічних проблем. Відтак розвиток емоційного інтелекту є запорукою успіху дитини не тільки в школі, але й у житті.

Розвиток емоційного інтелекту є надзвичайно важливим компонентом особистісного зростання учня початкових класів, адже саме в цьому віці закладаються основи емоційної компетентності, які впливають на успіх дитини в навчанні, спілкуванні та соціальній адаптації, на її здатність людини розуміти свої емоції та емоції інших людей, керувати ними та використовувати емоційну інформацію для прийняття рішень та ефективної взаємодії з оточенням.

Варто підкреслити значущість використання інтерактивних методів навчання: Ігри, вправи, рольові ігри, обговорення емоційних ситуацій та аналіз поведінки героїв літературних творів є ефективними методами розвитку ЕІ. Діти повинні вчитися розпізнавати та розуміти свої емоції, їхні причини та наслідки. Важливо навчити дітей контролювати та регулювати свої емоції, особливо у складних ситуаціях, діти повинні вчитися розуміти та співпереживати емоціям

інших людей. А ще дуже важливо навчити дітей ефективно спілкуватися, співпрацювати та розв’язувати конфлікти, що можуть виникати в дитячому колективі.

Розвиток емоційного інтелекту є ключовим аспектом особистісного зростання молодшого школяра, бо, як уже зазначалося вище, в цьому віці закладаються основи емоційної компетентності, що впливають на успіх дитини в навчанні, спілкуванні та соціальній адаптації.

Орієнтація на особистість молодшого школяра в контексті розвитку емоційного інтелекту передбачає індивідуальний підхід до кожної дитини, врахування її потреб, інтересів та емоційного досвіду. Педагог відіграє ключову роль у розвитку ЕІ молодших школярів, бо він є не тільки джерелом знань, але й емоційним наставником, який допомагає дітям розуміти свої емоції та емоції інших людей, вчитися керувати ними та розвивати емпатію.

Для розвитку ЕІ молодших школярів можуть використовуватися різноманітні форми та методи роботи.

Форми та методи розвитку емоційного інтелекту молодших школярів

1. Ігри та вправи – ігри та вправи, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, допомагають дітям у цікавій та доступній формі навчитися розпізнавати та розуміти емоції, розвивати емпатію та соціальні навички.

2. Обговорення емоційних ситуацій – обговорення емоційних ситуацій, які виникають у класі або описані в літературних творах, допомагає дітям аналізувати емоції героїв, розуміти їхні причини та наслідки.

3. Рольові ігри – рольові ігри, в яких діти можуть приміряти на себе різні ролі та пережити різні емоційні стани, сприяють розвитку емпатії та соціальних навичок.

4. Арт-терапія – арт-терапія, зокрема малюнок, ліплення або музика, допомагає дітям виразити свої емоції та переживання у символічній формі.

1. Вправи на розпізнавання емоцій

Вправа «Міміка»: показуйте дітям різні емоції за допомогою міміки, а вони повинні вгадати, що це за емоція.

Картки з емоціями (використовуйте картки із зображеннями різних емоцій, попросіть дітей розповісти, коли вони відчували схожі емоції, або придумати історії, пов’язані з цими емоціями).

Читання історій: читайте дітям історії, де герої переживають різні емоції, обговорюйте з ними, що відчувають герої, чому вони так почуваються, і як вони можуть впоратися зі своїми емоціями.

2. Вправи на розуміння емоцій

Вправа «Що я відчуваю?»: поставте дітям запитання про їхні емоції протягом дня, допоможіть їм назвати свої емоції та пояснити, чому вони їх відчувають.

Вправа «Як би ти вчинив?»: розглядайте з дітьми різні життєві ситуації та обговорюйте, як би вони вчинили в кожній ситуації, враховуючи свої емоції та емоції інших людей.

Вправа «Емоційний щоденник»: запропонуйте дітям вести щоденник, в якому вони будуть записувати свої емоції та думки протягом дня – це допоможе їм краще розуміти себе та свої емоції.

3. Вправи на керування емоціями

Вправа «Глибоке дихання»: навчіть дітей робити глибокі вдихи та видихи, щоб заспокоїтися у стресових ситуаціях.

Вправа «Рахунок до десяти»: навчіть дітей рахувати до десяти, перш ніж реагувати на ситуацію, яка викликає у них негативні емоції.

Вправа «Позитивне мислення»: заохочуйте дітей зосереджуватися на позитивних аспектах ситуації, навіть якщо вона складна.

4. Вправи на розвиток емпатії

Вправа «З іншого погляду»: запропонуйте дітям уявити себе на місці іншої людини та подумати, як би вони почувалися в цій ситуації.

Вправа «Допомога іншим»: заохочуйте дітей допомагати іншим людям, які потребують допомоги – це допоможе їм розвинути емпатію та відчуття відповідальності за інших.

Ігри, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту молодших школярів

1. Гра «Вгадай емоцію»

Мета – розвиток навичок розпізнавання емоцій за мімікою та жестами.

Хід гри: один учасник зображує емоцію (радість, сум, злість, страх тощо) за допомогою міміки та жестів, інші учасники повинні вгадати, яку емоцію.

2. Гра «Картки з емоціями»

Мета: розвиток навичок розпізнавання та називання емоцій.

Хід гри: використовуються картки із зображеннями різних емоцій, діти по черзі беруть картку та називають зображену емоцію. Можна ускладнити гру, попросивши дітей розповісти, коли вони відчували схожі емоції, або придумати історію, пов'язану з цією емоцією.

3. Гра «Живі емоції»

Мета: розвиток навичок вираження емоцій та розуміння їх зв'язку з ситуаціями.

Хід гри: один учасник називає ситуацію, в якій людина може відчувати певну емоцію, інші учасники повинні зобразити цю емоцію за допомогою міміки, жестів та голосу.

4. Гра «Історія емоцій»

Мета: розвиток навичок розуміння емоційного стану інших людей та вміння співпереживати.

Хід гри: один учасник починає розповідати історію, в якій головний герой переживає різні емоції, а інші учасники по черзі продовжують історію, описуючи, як змінюються емоції героя та як це впливає на його дії.

5. Гра «Чарівна скринька»

Мета: розвиток навичок усвідомлення та називання власних емоцій.

Хід гри: у скриньку кладуть різні предмети, які можуть викликати різні емоції (наприклад, фотографія, іграшка, камінь). Діти по черзі дістають предмет зі скриньки та розповідають, які емоції він у них викликає та чому.

6. Гра «Дзеркало»

Мета: розвиток навичок розпізнавання та відображення емоцій.

Хід гри: один учасник зображує емоцію, інший учасник повинен відобразити цю емоцію, як у дзеркалі, потім учасники міняються ролями.

Варто зупинитися на значенні рольових ігор у процесі формування та розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи.Наведемо загальний приклад проведення рольової гри.

Мета: розвиток навичок розуміння емоційного стану інших людей, вміння співпереживати та знаходити спільну мову.

Хід гри: діти розігрують різні життєві ситуації, в яких герої переживають різні емоції, після гри можна обговорити, що відчували герої, чому вони так почувалися, і як вони могли б вчинити інакше.

Учителю слід дотримуватися таких простих правил при виборі, організації та проведенні навчальної гри в початковій школі, а саме: обирати ігри, які відповідають віку та інтересам дітей.

Створюйте у класі атмосферу довіри та підтримки, де діти зможуть вільно говорити про свої емоції, заохочуйте дітей до участі в іграх та підтримуйте їхні зусилля, обговорюйте з дітьми їхні емоції та допомагайте їм розуміти себе та інших людей.

Ігри та вправи, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, допомагають дітям у цікавій та доступній формі навчитися розпізнавати та розуміти емоції, розвивати емпатію та соціальні навички. Обговорення емоційних ситуацій, які виникають у класі або описані в літературних творах, допомагає дітям аналізувати емоції героїв, розуміти їхні причини та наслідки.

Рольові ігри, в яких діти можуть приміряти на себе різні ролі та пережити різні емоційні стани, сприяють розвитку емпатії та соціальних навичок. Арт-терапія, зокрема малюнок, ліплення або музика, допомагає дітям виразити свої емоції та переживання у символічній формі.

Головне, що необхідно пам’ятати при розробці, підготовці, організації ігор та вправ на розвиток емоційного інтелекту, що це є важливим процесом, який допоможе дітям стати успішними та щасливими у житті. Важливо створити простір, де діти почуваються емоційно безпечно, де вони можуть ділитися своїми переживаннями, не боячись осуду чи критики.

Тому особливо важливим аспектом у цьому контексті є забезпечення педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів, що схематично представлено на рис. 1.1 і детально описано в підрозділі 3.1.

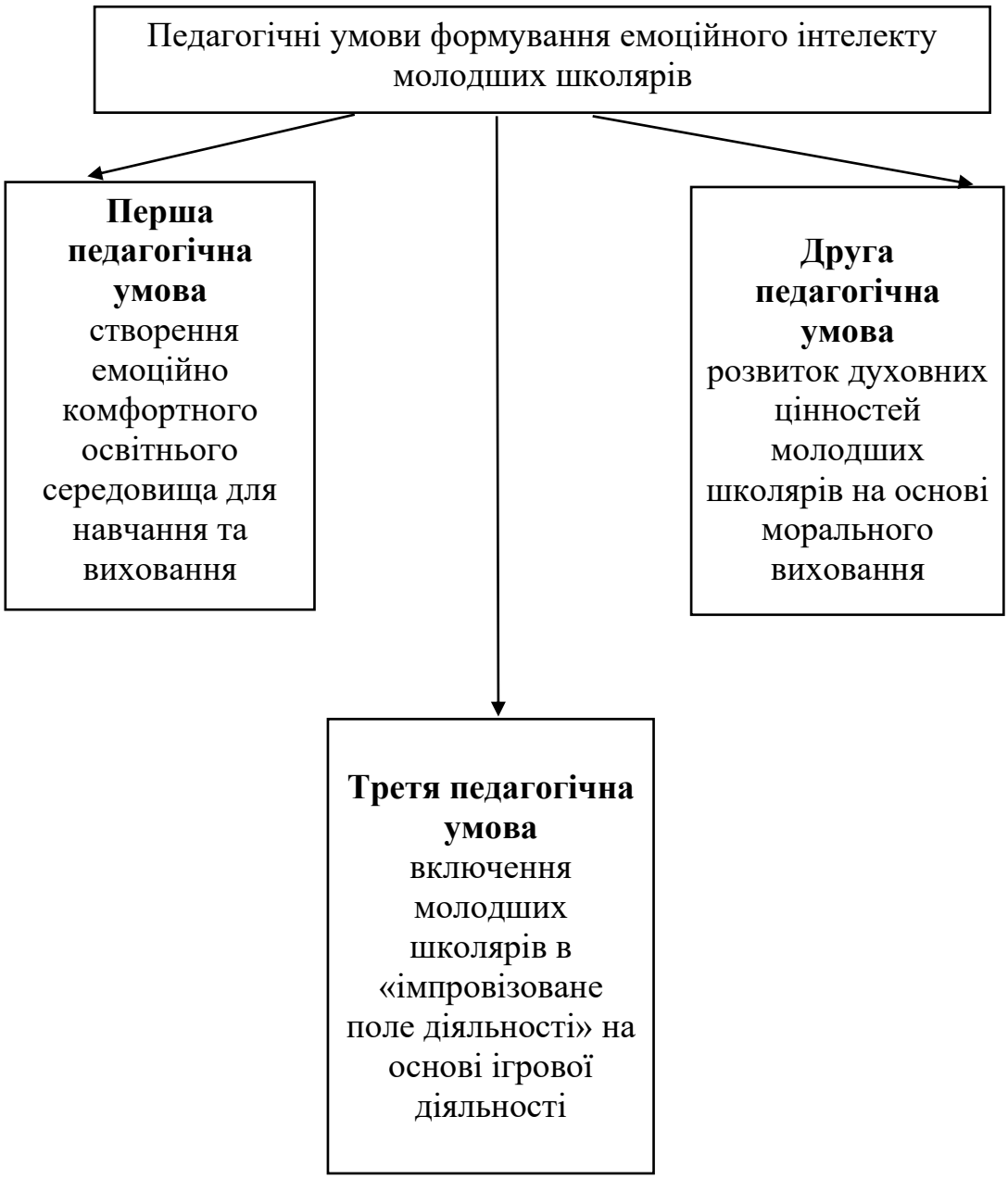

Рис. 1.1. Педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів

Отже, формування та розвиток емоційного інтелекту є надзвичайно важливим компонентом успішного навчання та виховання молодших школярів, адже управління емоціями є критично актуальною навичкою для дітей молодшого шкільного віку.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Організація педагогічного експерименту

Педагогічний експеримент з формування емоційного інтелекту молодших школярів в умовах Нової української школи – це складний та багатоетапний процес, який потребує ретельної підготовки та організації.

Метою нашого педагогічного експерименту в контексті досдіження стало визначення ефективності педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів в умовах Нової української школи.

У першому розділі викладено результати вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури з питань розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, з'ясування сутності, структури та критеріїв оцінювання емоційного інтелекту молодших школярів, а також окрелено особливості організації освітнього процесу в Новій українській школі та її вплив на розвиток емоційного інтелекту.

На початку експерименту нами було визначено вибірку дослідження (експериментальну та контрольну групи), розроблено діагностичний інструментарій для оцінювання рівня розвитку емоційного інтелекту, програму формувального експерименту, яка включала методи та форми роботи з розвитку емоційного інтелекту (ігри, вправи, тренінги, проєкти, тощо).

Визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів: 1) створення емоційно комфортного освітнього середовища для навчання та виховання молодших школярів; 2) розвиток духовних цінностей молодших школярів на основі морального виховання; 3) включення молодших школярів в «імпровізоване поле діяльності» на основі ігрової діяльності.

Проведення експерименту розпочалося з діагностики рівня розвитку емоційного інтелекту в учасників експериментальної та контрольної груп на початку експерименту.

Потім було реалізовано програму формувального експерименту в експериментальній групі, засновану на педагогічних умовах та формувальних хаходах, спрямованих на їхнє забепечення.

Після цього, після завершення експерименту, було проведено повторну діагностику рівня розвитку емоційного інтелекту в обох групах. Потім – порівняльний аналіз результатів діагностики в експериментальній та контрольній групах. Будо здійснено якісний аналіз спостережень і статистичну обробку даних для підтвердження ефективності педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів, узагальнено та інтерпретовано висновки про ефективність педагогічних методів та технологій, використаних в експерименті, а такоє запропоновано деякі рекомендації для вчителів щодо формування емоційного інтелекту молодших школярів в умовах НУШ.

Очікувані результати від проведеного педагогічного експерименту планувалося отримати такі:

– підвищення рівня розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в експериментальній групі порівняно з контрольною групою;

– покращення психологічного клімату в класі, зменшення кількості конфліктних ситуацій;

– підвищення успішності навчання та мотивації учнів;

– активізація участі батьків в освітньому процесі;

– розробка та апробація ефективної моделі формування емоційного інтелекту молодших школярів в умовах НУШ.

Для успішного проведення експерименту необхідно створити всі необхідні умови, тобо потібно забезпечити підтримку адміністрації школи, залучити до участі кваліфікованих педагогів та психологів, підготувати необхідний методичний матеріал, об’єктивність та валідність дослідження, використовувати адекватні методи діагностики та статистичної обробки даних.

Результати експерименту можуть бути використані для удосконалення освітнього процесу в початковій школі, розробки нових навчальних програм та методичних рекомендацій.

Успіх експерименту залежить від багатьох факторів, зокрема від професіоналізму педагогів, активності учнів та підтримки батьків. Результати експерименту можуть бути різними, але в будь-якому випадку вони будуть корисними для розвитку теорії та практики формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Розглянемо основні етапи проведення педагогічного експерименту з формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школиє

Перший – підготовчий етап.

1. Визначення мети та завдань (чітко сформульовано мету експерименту (наприклад, дослідження ефективності певних методів розвитку емоційного інтелекту) та конкретні завдання, які необхідно вирішити для досягнення мети).

2. Огляд літератури (проаналізовано психолого-педагогічну літературу з питань розвитку емоційного інтелекту, особливості організації освітнього процесу в НУШ, існуючі методики та програми).

3. Формулювання припущення про те, які результати очікуються від експерименту.

4. Розробка програми експерименту (детально розроблено програму експерименту, яка включатиме вибір методів та форм роботи з розвитку емоційного інтелекту (ігри, вправи, тренінги, проєкти, тощо), які відповідають віковим особливостям дітей та умовам НУШ).

5. Організація освітнього середовища (створено у класі сприятливе середовище для розвитку емоційного інтелекту, де діти почуватимуться безпечно та зможуть вільно виражати свої емоції).

6. Робота з батьками та педагогами (заплановано роботу з батьками та педагогами щодо формування емоційного інтелекту дітей, адже цей процес не обмежується лише шкільними заняттями).

7. розробка діагностичного інструментарію (адаптовано існуючі методики для діагностики рівня розвитку емоційного інтелекту (тести, опитувальники, спостереження).

8. Формування вибірки (визначено учасників експерименту (експериментальна та контрольна групи), враховуючи їх вік, стать, рівень розвитку емоційного інтелекту та інші чинники).

9. Отримання згоди (отримано згоду на участь в експерименті від батьків або законних представників дітей).

Другий етап проведення експерименту

1. Діагностика (проведено первинну діагностику рівня розвитку емоційного інтелекту в учасників обох груп, щоб зафіксувати початкові показники.

2. Реалізація розробленої програми формувального експерименту в експериментальній групі.

3. Спостереження та фіксація даних (спостереження за дітьми під час занять, фіксація їхньої реакції, емоції, поведінки).

4. Контроль за ходом експерименту, вчасне вносення необхідних корективів.

Третій – аналітичний етап

1. Повторна діагностика рівня розвитку емоційного інтелекту в обох групах після завершення експерименту.

2. Порівняння результатів діагностики в експериментальній та контрольній групах, використовуючи статистичні методи для обробки даних.

3. Інтерпретація отриманих результатів, написання висновків про ефективність запропонованих педагогічних умов та формувальних заходів і використаних методів, технологій.

Четвертий – заключний етап

1. Узагальнення результатів експерименту, формулювання загальних висновків та рекомендації для вчителів щодо формування емоційного інтелекту молодших школярів в умовах Нової української школи.

2. Оформлення звіту про проведення експерименту, детальне описання всіх етапів, використаних методів, отриманих результатів та висновків.

3. Поширення результатів дослідження на конференціях, семінарах, педагогічних радах, публікація їх у наукових виданнях.

Педагогічний експеримент – це творчий процес, який потребує гнучкості та адаптації до умов, що змінюються. Важливо забезпечити об’єктивність та валідність дослідження, використовувати адекватні методи діагностики та статистичної обробки даних.

Результати експерименту можуть бути різними, але в будь-якому випадку вони будуть корисними для розвитку теорії та практики формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Для оцінювання рівня розвитку емоційного інтелекту молодших школярів існує різноманітний діагностичний інструментарій, а комплексна оцінка передбачає використання різних методів, адже емоційний інтелект – це багатогранне явище.

1. Тести та опитувальники

Тест емоційного інтелекту (TEI) адаптований для дітей молодшого шкільного віку, містить завдання на розпізнавання емоцій за мімікою, розуміння емоційних станів, управління емоціями та соціальну взаємодію.

Опитувальник емоційної компетентності (ОЕК) досліджує рівень розвитку різних компонентів емоційного інтелекту – таких, як самоусвідомлення, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички.

Дитячий опитувальник емоційного інтелекту (ДОЕІ) спеціально розроблений для дітей, містить завдання на ідентифікацію емоцій, розуміння їхніх причин та наслідків, а також на вибір ефективних стратегій поведінки в різних ситуаціях.

2. Проєктивні методики

Малюнок людини (аналіз дитячих малюнків може допомогти виявити емоційні переживання, страхи, тривоги та інші особливості емоційного стану дитини).

Тест «Незакінчені речення»: дітям пропонують закінчити початі речення, що дозволяє отримати інформацію про їхні думки, почуття та ставлення до різних ситуацій.

Методика «Дерево»: дослідження інтерпретації дитиною символічного образу дерева може допомогти виявити її емоційний стан, рівень самооцінки та ставлення до світу.

3. Спостереження

Спостереження за поведінкою дитини (уважне спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях (на уроці, на перерві, в іграх) дозволяє оцінити її емоційні реакції, вміння спілкуватися з однолітками та дорослими, а також здатність керувати своїми емоціями.

Бесіда з дитиною, під час якої можна з’ясувати її розуміння емоцій, ставлення до себе та інших людей, а також її вміння описувати свої емоційні переживання.

4. Методи експертної оцінки

Оцінка вчителями, які постійно спілкуються з дітьми і можуть дати цінну інформацію про рівень розвитку їхнього емоційного інтелекту, спостерігаючи за їхньою поведінкою в різних ситуаціях.

Оцінка батьками, які також можуть надати важливу інформацію про емоційний розвиток своїх дітей, спостерігаючи за їхньою поведінкою вдома та в інших життєвих ситуаціях.

Вибір конкретного діагностичного інструментарію залежить від мети дослідження та вікових особливостей дітей. Для отримання найбільш об’єктивної та повної картини розвитку емоційного інтелекту молодших школярів рекомендується використовувати комплексний підхід, поєднуючи різні методи.

Результати діагностики слід інтерпретувати з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини та її життєвого контексту.

Специфіка діагностики сформованості емоційного інтелекту молодших школярів полягає в урахуванні вікових особливостей дітей, їхнього рівня розвитку та емоційного досвіду. Важливо використовувати методи, які є цікавими та зрозумілими для дітей цього віку, а також враховувати їхню здатність до самоусвідомлення та саморефлексії.

Наведемо основні аспекти специфіки діагностики емоційного інтелекту молодших школярів:

1) вікові особливості:

– молодші школярі, як правило, мають обмежений словниковий запас для опису складних емоцій, тому важливо використовувати візуальні матеріали, ігри та інші методи, які не потребують складного мовлення;

– в цьому віці діти часто ототожнюють себе з конкретними персонажами або ситуаціями, використання казкових героїв, малюнків або історій може допомогти їм краще зрозуміти та ідентифікувати свої емоції;

– діти молодшого шкільного віку можуть мати труднощі з абстрактним мисленням, тому важливо використовувати конкретні приклади та ситуації, щоб допомогти їм зрозуміти емоційні стани.

2) рівень розвитку:

– рівень розвитку емоційного інтелекту у різних дітей може значно відрізнятися, тосму важливо використовувати диференційований підхід до діагностики, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини;

– деякі діти можуть бути більш відкритими та емоційно експресивними, тоді як інші можуть бути більш стриманими та сором’язливими, через це треба створити комфортну та безпечну атмосферу під час діагностики, щоб діти могли вільно виражати свої емоції;

3) емоційний досвід:

– діти молодшого шкільного віку мають різноманітний емоційний досвід і це важливо враховувати під час інтерпретації результатів діагностики;

– деякі діти могли пережити травматичні події або стресові ситуації, які можуть вплинути на їхній емоційний розвиток, тому важливо звернути увагу на ці фактори та надати дітям необхідну підтримку.

Отже, діагностика сформованості емоційного інтелекту молодших школярів є важливим інструментом для педагогів та психологів, який допомагає їм краще розуміти емоційні потреби дітей та створювати умови для їхнього гармонійного розвитку. Діагностика емоційного інтелекту допомагає вчителю зрозуміти емоційні потреби кожної дитини, її сильні та слабкі сторони в емоційній сфері. Це дозволяє адаптувати навчальний процес та методи виховання до індивідуальних особливостей учнів, створювати для них оптимальні умови для розвитку.

2.2. Педагогічні умови формування формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи

Першою педагогічною умовою формування емоційного інтелекту молодших школярів в контексті нашого дослідження визначено створення емоційно комфортного освітнього середовища для навчання та виховання молодших школярів. Створення емоційно комфортного освітнього середовища для навчання та виховання молодших школярів є надзвичайно важливим завданням, адже саме в цьому віці закладаються основи особистості дитини, її емоційного інтелекту та ставлення до навчання.

Чому емоційний комфорт важливий? Головне, особливо в сучасних умовах воєнного стану, – це безпека та довіра, в якій діти, які почуваються емоційно комфортно, почуваються в безпеці, довіряють дорослим, а це сприяє їхній відкритості, бажанню вчитися та досліджувати нове. Це – по-перше.

По-друге, зниження стресу молодших школярвіів, адже комфортне середовище допомагає знизити рівень стресу та напруги у дітей, що позитивно впливає на їхнє фізичне та психічне здоров’я.

По-третє, це – розвиток емоційного інтелекту (в безпечному та підтримуючому середовищі діти мають можливість вчитися розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями, а також розвивати емпатію та соціальні навички)

Окрім того, підвищується мотивація до навчання в умовах емоційного комфорту, адже діти, які почуваються добре, більш зацікавлені в отриманні нових знань та досягненні успіху. Покращується успішність, оскільки сприятливе емоційне середовище позитивно впливає на успішність навчання, адже діти, які не відчувають стресу та напруги, краще концентруються та засвоюють матеріал.

Щоб створити емоційно комфортне середовище, необхідно забезпечити позитивну атмосферу в класі (спілкуватися з дітьми доброзичливо та з повагою, використовувати позитивне підкріплення та заохочення), створювати ситуації успіху для кожної дитини, а ще – підтримувати дітей у важких ситуаціях та допомагайте їм впоратися з емоціями.

Безпечне та підтримуюче середовище охоплює такі складники: забезпення фізичної безпеки дітей у класі та на території школи; створення атмосфери довіри та взаємоповаги, толерантності та вмінню вирішувати конфлікти мирним шляхом. Необхідно забезпечити конфіденційність та підтримку для дітей, які переживають труднощі.

Створення емоційно комфортного середовища – це постійний процес, який потребує зусиль та уваги з боку вчителів, батьків та всієї шкільної спільноти. Тільки спільними зусиллями ми можемо забезпечити для наших дітей щасливе та успішне дитинство, сповнене позитивних емоцій та вражень. ідчуття безпеки, підтримки та розуміння є запорукою успішного навчання, розвитку особистості та формування позитивного ставлення до школи загалом.

На реалізацію першої педагогічної умови в приміщенні класної кімнати було оформлено великий світлий куточок казки «Казкова міні-країна» за окремими «казковими галявинками» – з ляльками-казковими персонажами з різних казок; з ілюстраціями до відомих та ще незнайомих дітям казок; з об’ємним лепбуком, в якому була велика кишенька для дитячих малюнків; з предметами одягу й атрибутами для сюжетно-рольових ігор і театралізації фрагментів казки. Окремі казкові галявинки такого куточка були спрямовані на: розгляд ілюстрацій книжок, дитячої образотворчої діяльності, дитячих книжок з казками тощо. Проводилися бесіди на теми, що цікавлять учнів; здійснювалася спільна робота над проєктами; організовувалися рольові ігри, під час яких моделювалися різні життєві ситуації для відпрацювання соціальних навичок – все це розвиває творчі здібності дітей, вміння працювати в команді.

Другою педагогічною умовою формування емоційного інтелекту молодших школярів у дослідженні визначено розвиток духовних цінностей молодших школярів на основі морального виховання.

Процес формування та розвитку професійних цінностей як складника професіоналізму майбутніх викладачів вищої школи зумовлений стратегічними завданнями модернізації системи освіти на основі прогресивних концепцій та інноваційних підходів до професійної підготовки загалом, адже професійні

цінності є важливим чинником професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця.

Поняття «цінність» є багатогранним, воно має різні значення в різних науках: так, наприклад, у контексті філософії та етики, де цінність визначається як те, що є важливим і значущим для людини або суспільства. Цінності можуть бути матеріальними (наприклад, гроші, їжа, житло) або духовними (наприклад, любов, дружба, знання, краса).

Моральні цінності – це принципи, якими людина керується у своїй поведінці, вони визначають, що є добром, а що злом. Естетичні цінності – це те, що людина вважає красивим і прекрасним.

В економічній науці поняття «цінність» дослідники тлумачать як те, скільки людина готова заплатити за товар або послугу, в цьому контексті цінність залежить від багатьох чинників (зокрема, корисність товару, його доступність, мода тощо). В економіці є ще поняття «споживча цінність», тобто те, наскільки товар або послуга задовольняє потреби споживача; «мінова цінність» – те, на що товар або послугу можна обміняти.

У соціології цінностями називають переконання та ідеали, які поділяють члени суспільства, вони впливають на поведінку людей та їхні стосунки між собою. В культурології та інших науках зазначається, що культурні цінності є характерними для певної культури.

У психології цінності трактуються як важливі для людини вершини, яких вона прагне досягти.

Цінності – «важливий детермінант поведінки та діяльності людини в суспільстві. Цінність може виступати критерієм вибору мети прагнень особистості, а також виконувати функцію критерію розпізнавання та вибору альтернативних прагнень і способів поведінки» [65].

У повсякденному житті цінностями називають те, що є важливим для людини особисто (її родина, друзі, робота, хобі тощо). Цінності можуть бути різними для різних людей, а також вони можуть відрізнятися і для різних культур.

«Цінності зазвичай стосуються того, що людина свідомо або несвідомо цінує, до чого наполегливо рухається, є свідомим уявленням того, чого прагне та

найбільше зацікавлена здобути з огляду на задоволення власних потреб. Цінностями стають факти, які людина визнає як цінні, а також те, що може складати норму, зразок поведінки, тобто правило, як людина повинна або не повинна поводитися» [62].

Ціннісні орієнтації – це складне і багатогранне поняття, яке відіграє ключову роль у формуванні особистості та її поведінки. Вони є своєрідним компасом, що вказує людині, що для неї є важливим і значущим у житті.

Ціннісні орієнтації – це система цінностей, які людина усвідомлює та якими керується у своїй поведінці, це – відносно стабільні установки особистості, що визначають її спрямованість на певні цілі та ідеали.

Особливостями ціннісних орієнтацій є ієрархічність, динамічність, усвідомленість, їхній вплив на поведінку людини – носія певних цінностей.

Можна виокремити такі види ціннісних орієнтацій:

1) за сферою життя:

– моральні цінності (добро, справедливість, чесність, відповідальність);

– соціальні цінності (сім’я, дружба, любов, спілкування);

– матеріальні цінності (гроші, багатство, комфорт);

– духовні цінності: знання, творчість, саморозвиток;

– естетичні цінності: краса, гармонія, мистецтво;

2) за спрямованістю:

– термінальні цінності (цінності-цілі, тобто те, чого людина хоче досягти в житті (наприклад, щастя, успіх, самореалізація);

– інструментальні цінності: цінності-засоби, тобто те, що допомагає людині досягти своїх цілей (наприклад, працьовитість, наполегливість, відповідальність);

Значення ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони відіграють важливу роль у житті людини, оскільки вони формують особистість, є основою для формування світогляду, переконань та ідеалів людини; визначають поведінку, адже ціннісні орієнтації впливають на вибір цілей, прийняття рішень та спосіб життя людини; сприяють самореалізації, усвідомлення та реалізація своїх ціннісних орієнтацій допомагає людині досягти успіху та задоволення від життя.

Вони регулюють стосунки з іншими людьми, ціннісні орієнтації впливають на вибір друзів, партнерів та на побудову стосунків з ними.

Ціннісні орієнтації формуються протягом усього життя під впливом різних факторів, таких, як:

– сім’я (цінності, які дитина засвоює в сім’ї, є основою для формування її ціннісних орієнтацій);

– оціальне оточення (друзі, однолітки, вчителі та інші люди, з якими людина спілкується, також впливають на її ціннісні орієнтації);

– культура (культурні цінності суспільства, в якому людина живе, також впливають на її ціннісні орієнтації);

– особистий досвід (власні переживання та досвід людини також можуть змінювати її ціннісні орієнтації);

– освіта, яка відіграє важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій, оскільки вона розширює світогляд людини та допомагає їй усвідомити свої цінності.

Ціннісні орієнтації є індивідуальними для кожної людини, не існує правильних чи неправильних ціннісних орієнтацій, важливо, щоб людина усвідомлювала свої цінності та жила відповідно до них. Ціннісні орієнтації є важливим компонентом особистості, адже вони визначають спрямованість людини на певні цілі, ідеали та цінності.

Визначимо чинники, що впливають на формування ціннісних орієнтацій молодших школярів.

1. Сім’я, бо саме в ній дитина отримує перші уявлення про добро і зло, про важливість чесності, справедливості, любові та поваги. Батьки є першими і найважливішими людьми, які впливають на формування ціннісних орієнтацій дитини.

2. Соціальне оточення: друзі, однолітки, вчителі, інші значущі дорослі - всі вони впливають на формування ціннісних орієнтацій молоді. Спілкування з різними людьми допомагає молоді розширити свій світогляд, побачити різні точки зору та обрати для себе ті цінності, які є для неї найбільш важливими.

3. Культура: культурні цінності суспільства, в якому живуть молодші школярі, також впливають на формування її ціннісних орієнтацій. Діти засвоюють культурні норми та цінності через літературу, мистецтво, традиції, засоби масової інформації.

4. Особистий досвід та власні переживання також можуть змінювати її ціннісні орієнтації. Важливі події в житті, успіхи та поразки, зустрічі з різними людьми – все це може вплинути на те, що людина вважає важливим і цінним.

5. Освітній процес, що відіграє важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій молоді. У школі та університеті молодь отримує не тільки знання, але й можливість розвивати свої моральні якості, формувати власні переконання та ідеали.

6. Засоби масової інформації: телебачення, інтернет, соціальні мережі – все це впливає на формування ціннісних орієнтацій учнів. Важливо, щоб діти критично ставилися до інформації, яку вона отримують з засобів масової інформації, та вміли відрізняти правду від фейків.

Формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів потребує уваги та зусиль з боку батьків, учителів, держави та суспільства в цілому й від того, які цінності будуть сформовані у молоді, залежить майбутнє нашої країни.

Розвиток духовних цінностей у молодших школярів є важливим аспектом їхнього становлення як особистостей. Моральне виховання відіграє ключову роль у цьому процесі, адже саме воно закладає фундамент для формування у дітей понять про добро і зло, справедливість, чесність, відповідальність та інші важливі якості. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування моральної свідомості та системи цінностей дитини. У цей час діти активно пізнають світ, вчаться розрізняти добро і зло, формують своє ставлення до людей та суспільства. Духовні цінності, які вони засвоюють у цьому віці, стають для них своєрідним компасом, який допомагає їм орієнтуватися у житті та приймати правильні рішення.

Шляхи розвитку духовних цінностей через моральне виховання:

1) формування моральних понять, потрібно допомогти дітям усвідомити значення таких понять, як добро, зло, чесність, справедливість, відповідальність,

повага, милосердя тощо – це можна зробити за допомогою бесід, читання оповідань, аналізу життєвих ситуацій;

2) виховання моральних почуттів, необхідно розвивати у дітей здатність відчувати емоційний відгук на моральні вчинки, переживати радість від доброго вчинку та сором від поганого, важливо створювати ситуації, в яких діти могли б проявляти свої моральні почуття;

3) формування моральної поведінки (не тільки говорити про моральні цінності, але й створювати умови для їх практичного втілення у життя, дітей слід заохочувати до добрих вчинків, допомоги іншим, відповідального ставлення до своїх обов'язків);

4) розвиток критичного мислення (діти повинні вміти аналізувати моральні ситуації, оцінювати вчинки людей, робити власні висновки, треба навчити їх ставити запитання, сумніватися, шукати різні точки зору);

5) використання різних форм роботи (для розвитку духовних цінностей можна використовувати різноманітні форми роботи: бесіди, ігри, вправи, читання та аналіз літературних творів, перегляд кінофільмів, екскурсії, зустрічі з цікавими людьми тощо).

Родина і школа відіграють ключову роль у розвитку духовних цінностей молодших школярів, головне, щоб між ними була налагоджена тісна співпраця, адже саме спільними зусиллями можна досягти найкращих результатів у вихованні дітей.

Можна запропонувати такі рекомендації для батьків та вчителів:

– будьте прикладом для дітей у своїй поведінці, адже діти вчаться, спостерігаючи за дорослими;

– створюйте вдома та в школі атмосферу любові, поваги та підтримки;

– заохочуйте дітей до добрих вчинків, хваліть їх за прояв моральних якостей;

– допомагайте дітям розібратися у складних моральних ситуаціях, аналізуйте їхні вчинки;

– читайте дітям добрі книги, обговорюйте їхні враження;

– відвідуйте разом з дітьми музеї, театри, виставки, що сприяє розширенню їхнього світогляду та розвитку духовних цінностей.

Розвиток духовних цінностей молодших школярів – це важливий та відповідальний процес, який потребує уваги та терпіння з боку дорослих. Проте, саме від того, як ми виховаємо наших дітей, залежить майбутнє нашого суспільства.

Розвиток духовних цінностей у молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, особливо в контексті формування емоційного інтелекту, адже саме духовні цінності є тим фундаментом, на якому будується особистість дитини, її моральні переконання та емоційний інтелект.

Серед шляхів розвитку духовних цінностей молодших школярів можна виокремити такі з них:

1) формування моральних понять:

– бесіди (регулярні бесіди з дітьми на моральні теми, обговорення ситуацій з життя, аналіз вчинків героїв казок та оповідань);

– читання (читання та обговорення літературних творів, які містять моральний зміст);

– ігри (використання дидактичних ігор, які моделюють моральні ситуації та сприяють розвитку емпатії);

– проєкти (створення проєктів, спрямованих на дослідження моральних цінностей та їх значення в житті людини);

2) виховання моральних почуттів:

– створення емоційно-позитивного клімату, забезпечення атмосфери доброзичливості, поваги та підтримки в класі;

– використання художніх засобів, прослуховування музики, перегляд картин, які викликають позитивні емоції та сприяють розвитку емпатії;

– аналіз життєвих ситуацій, обговорення реальних ситуацій, які викликають у дітей різні емоції, та навчання їх розуміти та керувати цими емоціями;

3) формування моральної поведінки:

– практикування добрих вчинків, заохочення дітей до допомоги іншим, прояву милосердя та відповідальності;

– забезпечення можливості для кожної дитини відчути себе успішною та значущою;

– розвиток саморегуляції, навчання дітей контролювати свої емоції та поведінку, приймати відповідальні рішення;

4) розвиток критичного мислення:

– постановка проблемних питань, заохочення дітей до аналізу ситуацій, пошуку різних точок зору та обґрунтування власної позиції;

– дискусії, організація їх на моральні теми, що сприяє розвитку критичного мислення та вміння аргументувати свою думку;

– аналіз медіаконтенту, обговорення з дітьми інформації, яку вони отримують з телебачення, інтернету та інших джерел, з метою формування критичного ставлення до неї.

Способами розвитку духовних цінностей є: особистий приклад вчителя, який має бути взірцем моральної поведінки та демонструвати дітям свої духовні цінності; співпраця з батьками, доцільно залучати батьків до процесу розвитку духовних цінностей дітей, проводити спільні заходи та обговорювати питання морального виховання.

Використання міжпредметних зв’язків – інтегрування питань морального виховання в різні навчальні предмети, такі як літературу, історію, природознавство.

Позакласна діяльність – організація екскурсій, відвідування музеїв, театрів, благодійні акції, що сприяють розширенню світогляду дітей та розвитку їхніх духовних цінностей.

Методи розвитку духовних цінностей:

– метод переконання (роз’яснення дітям значення моральних цінностей, використання прикладів з життя та літератури);

– метод вправ – це створення ситуацій, в яких діти можуть практикувати моральну поведінку;

– метод заохочення та покарання, використання позитивного підкріплення для заохочення добрих вчинків та негативного підкріплення для запобігання поганим;

– метод моделювання, демонстрація дітям зразків моральної поведінки.

Розвиток духовних цінностей у молодших школярів є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу та співпраці всіх учасників освітнього процесу. Саме духовні цінності є тим фундаментом, на якому будується щасливе та успішне життя людини.

На виконання другої педагогічної умови ми використовували такі форми і методи роботи: складання розповідей відповідно до запропонованого початку, проведення гри, «Подорож у світ казки»; вправи «Продовжити речення «Мені буває радісно, коли ….», «Добре, якщо …», «Погано, коли ….» тощо; вікторина «У світі емоцій» тощо. Дітям було запропоновано завдання на складання поведінкового портрета героя казки.

Третьою педагогічною умовою формування емоційного інтелекту молодших школярів нами було визначено включення молодших школярів в «імпровізоване поле діяльності» на основі ігрової діяльності.

Гра є природним та ефективним способом навчання для молодших школярів. За допомогою ігор діти можуть досліджувати світ, розвивати свої соціальні, емоційні та когнітивні навички. Створення «імпровізованого поля діяльності» на основі ігрової діяльності може допомогти залучити учнів до навчання та зробити його цікавішим та ефективнішим.

«Імпровізоване поле діяльності» – це простір, де діти можуть вільно досліджувати, експериментувати та вчитися через гру, це може бути куточок у класі, спортивний майданчик або навіть віртуальний простір. Головне, щоб цей простір був безпечним та стимулюючим для дітей.

Щоб створити «імпровізоване поле діяльності» для молодших школярів з метою формування емоційного інтелекту, необхідно визначити навчальні цілі. Перш, ніж створювати «імпровізоване поле діяльності», важливо визначити, які навчальні цілі потрібно досягти, які знання та навички діти повинні засвоїти. Треба обрати відповідні ігри та матеріали, які повинні відповідати навчальним цілям та віковим особливостям дітей.

Освітній стимулюючий простір повинен бути безпечним та цікавим для дітей і важливо, щоб у молодших школярів була можливість вільно рухатися,

досліджувати та експериментувати, потрібно надавати підтримку та керівництво, вчитель повинен бути присутнім, щоб підтримувати та направляти дітей у їхній грі.

Слід оцінити ефективність використання «імпровізованого поля діяльності», проаналізувати, чи досягнуто навчальних цілей, що можна покращити.

Наведемо кілька прикладів ігрової діяльності:

– рольові ігри (діти можуть грати в лікарів, вчителів, пожежників та і.);

– конструктори (діти можуть будувати замки, будинки, машини тощо);

– настільні ігри (ігри можуть бути спрямовані на розвиток логіки, пам’яті, уваги тощо);

– спортивні ігри (ігри можуть бути спрямовані на розвиток фізичних навичок);

– творчі ігри (малювання, ліплення, аплікація тощо).

Переваги використання «імпровізованого поля діяльності» полягають у тому, що відбувається підвищення інтересу до навчання: гра робить навчання цікавішим та захоплюючим для дітей, розвиток різних навичок, адже гра сприяє розвитку соціальних, емоційних, когнітивних та фізичних навичок, активне навчання: діти активно залучаються до процесу навчання, індивідуальний підхід, бо кожен учень може вчитися у своєму темпі та відповідно до своїх потреб.

Створення «імпровізованого поля діяльності» на основі ігрової діяльності є ефективним способом залучення молодших школярів до навчання, оскільки гра допомагає дітям досліджувати світ, розвивати свої навички та отримувати задоволення від навчання.

Ігрова діяльність відіграє вирішальну роль у формуванні емоційного інтелекту молодших школярів. Адже саме в іграх діти вчаться розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями, а також емоціями інших людей.

Ігри сприяють розвитку емоційного інтелекту, вони допомагають розпізнаванню та розумінню емоцій, адже у процесі гри діти стикаються з різноманітними емоційними ситуаціями, вони вчаться розпізнавати емоції за мімікою, жестами, інтонацією голосу. Ігри, в яких потрібно назвати емоцію або зобразити її, допомагають дітям краще розуміти свої почуття та почуття інших людей. Ігри надають дітям безпечний простір для вираження своїх емоцій. У

рольових іграх діти можуть програвати різні ситуації, в яких вони можуть відчувати різні емоції – це допомагає їм навчитися адекватно виражати свої почуття. У процесі гри діти вчаться керувати своїми емоціями, наприклад, в іграх з правилами діти вчаться стримувати свої імпульси, чекати своєї черги, приймати поразку. Ігри, в яких потрібно вирішувати конфліктні ситуації, допомагають дітям навчитися знаходити компроміси та вирішувати проблеми мирним шляхом. Ігри, в яких потрібно ставити себе на місце іншої людини, сприяють розвитку емпатії. Діти вчаться розуміти, що інші люди можуть відчувати інші емоції, ніж вони, це – допомагає їм стати більш чуйними та співчутливими до інших людей.

Діти можуть грати в лікарів, вчителів, продавців тощо, в цих іграх вони можуть програвати різні емоційні ситуації та вчитися реагувати на них. Існує багато настільних ігор, які спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, ннприклад, ігри, в яких потрібно вгадувати емоції за мімікою або описувати свої почуття. Рухливі ігри з емоційним забарвленням допомагають дітям не тільки виражати свої емоції, а й розуміти емоції інших людей. Творчі ігри (малювання, ліплення, аплікація) допомагають дітям виразити свої емоції через творчість.

З метою забезпечення включення молодших школярів в «імпровізоване поле діяльності» на основі ігрової діяльності можна запропонувати поради та пропозиції для батьків та вчителів.

Поради та пропозиції для батьків та вчителів щодо забезпечення включення молодших школярів в «імпровізоване поле діяльності» на основі ігрової діяльності

1. Створюйте для дітей безпечний та стимулюючий простір для гри.
2. Заохочуйте дітей до участі в різноманітних іграх.
3. Допомагайте дітям розпізнавати та розуміти свої емоції.
4. Навчайте дітей адекватно виражати свої емоції.
5. Сприяйте розвитку емпатії у дітей.

Ігрова діяльність є важливим інструментом для формування емоційного інтелекту молодших школярів, адже, створюючи умови для різноманітної та цікавої гри, ми допомагаємо дітям стати емоційно компетентними, успішними та щасливими. Формування емоційного інтелекту у молодших школярів є важливим

завданням, адже саме він допомагає дітям розуміти свої емоції та емоції інших людей, керувати ними та ефективно взаємодіяти з оточенням. Ігрова діяльність є потужним інструментом для розвитку емоційного інтелекту, особливо в контексті «імпровізованого поля діяльності» – спеціально організованого простору, де діти можуть вільно досліджувати, експериментувати та вчитися через гру. Він може бути створений як у класі, так і на відкритому повітрі, головне, щоб цей простір був безпечним, цікавим та стимулюючим для дітей.

Методи та форми залучення до «імпровізованого поля діяльності»

– створення емоційно-забарвленого середовища;

– оформлення простору: використання яскравих кольорів, тематичних декорацій, які відображають різні емоції (радість, сум, злість тощо);

– музичний супровід: використання музики, яка відповідає різним емоційним станам;

– ароматизація: використання ефірних олій з різними ароматами, які можуть впливати на емоційний стан (наприклад, лаванда для заспокоєння, цитрусові для бадьорості).

Ігри та вправи на розвиток емоційного інтелекту

1. Рольові ігри:

– «Театр емоцій»: діти розігрують сценки, в яких потрібно відобразити різні емоції;

– «Інтерв’ю з емоцією»: діти беруть інтерв'ю один в одного, задаючи питання про їхні емоції;

– «Подорож у світ емоцій»: діти вирушають у уявну подорож, де зустрічаються з різними емоціями;

2. Ігри з картками емоцій:

«Знайди пару»: діти знаходять картки з однаковими емоціями.

– «Опиши емоцію»: діти описують емоцію, зображену на картці.

– «Склади історію»: діти складають історію, використовуючи картки з різними емоціями.

3. Ігри на розвиток емпатії:

– «Постав себе на місце іншого»: діти уявляють себе на місці іншої людини та намагаються зрозуміти її емоції.

– «Розмова по душах»: молодші школярі діляться своїми емоціями та переживаннями з іншими.

– «Допомога другу»: діти допомагають один одному у вирішенні проблем та підтримці емоційного стану.

4. Використання художніх матеріалів:

– малювання: діти малюють свої емоції або емоції інших людей;

– ліплення: діти створюють фігурки, які відображають різні емоції;

– аплікація: діти створюють композиції з різних матеріалів, які символізують емоції.

5. Читання та обговорення літературних творів:

– читання казок, оповідань, віршів, в яких герої переживають різні емоції;

– обговорення емоцій героїв, їхніх вчинків та можливих наслідків;

– створення власних історій з різними емоційними ситуаціями.

6. Рефлексія та самоаналіз:

– обговорення з дітьми їхніх емоцій, переживань та досвіду;

– заохочення дітей до самоаналізу та розуміння своїх емоційних реакцій;

– навчання дітей способів керування своїми емоціями та емоціями інших людей;

У процесі формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи необхідно враховувати вікові особливості, інтереси та емоційний стан кожної дитини. Треба дотримуватися поступовості, тобто розпочинати з простих ігор та вправ, поступово переходячи до більш складних. Слід тримати позитивний настрій, створювати атмосферу підтримки, розуміння та поваги до емоцій дітей; проводити ігри та вправи регулярно, щоб досягти бажаного результату.

За допомогою цих методів та форм ви зможете ефективно залучити молодших школярів до «імпровізованого поля діяльності» на основі ігрової діяльності та сприяти розвитку їхнього емоційного інтелекту.

Для реалізації третьої педагогічної умови проводилися ігри-драматизації, створювалися колективні аплікації, малюнки, використовували елементи театру. Найдієвішими заходами впливу на досліджуваний процес стали: сюжетно-рольові ігри («День народження», «Космічна подорож»); віртуальна екскурсія «Тваринний світ»; інсценізація; цікавим було свята «В гостях у казкового героя», ігри з перевтіленням («Змінюємося місцями», «Міміка та жести», «Чарівна скринька», «Танці без музики», «Звуки природи») та інші заходи.

Таким чином, у процесі педагогічного експерименту було доведено ефективність названих педагогічних умов та заходів на їхнє забезпечення., що сприяло досягненню мети та виконанню завдань дослідження, що в кількісних показниках буде представлено в пп. 2.3 кваліфікаційнрої роботи.

2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту

Як зазначалося в попередніх підрозділах в межах педагогічного експерименту було схарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості емоційного інтелекту молодших школярів: мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, креативний, діяльнісний, комунікативний, поведінковий, рефлексивний; вибір критеріїв пояснюється віковими особливостями молодших школярів.

Також було адаптовано діагностики сформованості емоційного інтелекту для учнів початкових класів, які допомогли оцінити та розвивати цей важливий аспект особистості в молодших школярів в експериментальні й та контрольній групах.

Діагностування рівнів розвитку емоційного інтелекту молодших школярів допомагає вчителям та батькам зрозуміти індивідуальні особливості дитини, її сильні та слабкі сторони в емоційній сфері, та розробити індивідуальну програму розвитку ЕІ.

Методи діагностики емоційного інтелекту молодших школярів використовувалися різноманітні методи, що сприяли виявленню ріня сформованості ЕІ у молодших школярів в експериментальній та контрольній групах (тал. 2.1).

Таблиця 2.1

Методи діагностики емоційного інтелекту молодших школярів

Назва тесту	Стисла характеристика зміст, сутність запропонованого тесту
Тести	Спрямовані на оцінку різних компонентів ЕІ, таких як розпізнавання емоцій, розуміння їх причин, вміння керувати емоціями, емпатія та соціальні навички.
Анкетування	Анкети можуть бути заповнені як самими дітьми, так і їхніми батьками або педагогами, вони містять питання, що стосуються різних аспектів емоційної сфери дитини.
Спостереження	Спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях (наприклад, під час гри, спілкування з однолітками, виконання навчальних завдань) дозволяє оцінити рівень розвитку її ЕІ в реальних життєвих умовах.
Бесіда	Індивідуальна бесіда з дитиною дозволяє з'ясувати її розуміння емоцій, вміння їх описувати та аналізувати.
Проєктивні методики	Проєктивні методики – малюнок, ліплення або гра з піском, що допомагають дитині виразити свої емоції та переживання у символічній формі.

Як уже було зазначено в першому розділі, основними критеріями розвитку емоційного інтелекту молодших школярів є: усвідомлення емоцій (здатність дитини ідентифікувати та розрізняти власні емоції, розуміти їхні причини та вплив на поведінку); управління емоціями (вміння дитини контролювати та регулювати свої емоції, особливо у складних ситуаціях); мотивація: здатність дитини використовувати емоції для досягнення цілей, підтримки мотивації та подолання труднощів); емпатія (вміння дитини розуміти та співпереживати емоціям інших людей); соціальні навички (здатність дитини будувати та підтримувати здорові стосунки, ефективно спілкуватися та розв'язувати конфлікти).

За результатами діагностики було визначено рівні сформованості емоційного інтелекту в молодших школярів в ЕГ та КГ.

Низький рівень: дитина має труднощі з ідентифікацією та розрізненням емоцій, часто реагує імпульсивно та неадекватно ситуації, має проблеми зі спілкуванням та налагодженням стосунків з однолітками.

Середній рівень: дитина здатна розпізнавати більшість емоцій, але іноді відчуває труднощі з їх регулюванням, вміє співпереживати іншим людям, але потребує допомоги у розв'язанні конфліктів.

Високий рівень: дитина добре розуміє свої емоції та вміє ними керувати, проявляє емпатію та соціальну компетентність, легко налагоджує стосунки з іншими людьми та успішно розв'язує конфлікти.

Діагностика рівня розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів дає змогу: виявити індивідуальні особливості дитини, адже кожен молодший школяр є унікальним, і рівень розвитку його ЕІ може відрізнятися від інших дітей, а діагностика допомагає виявити ці індивідуальні особливості та врахувати їх у процесі навчання та виховання; визначити сильні та слабкі сторони: діагностика дозволяє виявити, які компоненти EQ розвинені у дитини краще, а які потребують додаткової уваги; розробити індивідуальну програму розвитку (на основі результатів діагностики можна розробити індивідуальну програму розвитку ЕІ, спрямовану на вдосконалення слабких сторін та розвиток сильних); оцінити ефективність корекційно-розвивальної роботи (діагностика може використовуватися для оцінки ефективності програм та заходів, спрямованих на розвиток ЕІ у дітей).

Діагностика емоційного інтелекту є важливим кроком на шляху до формування гармонійно розвиненої особистості, здатної успішно адаптуватися до сучасного світу.

Наведемо кілька діагностик, що використовувалися в процесі педагогічного експерименту.

1. Тест «Розуміння емоцій за картинками»

Мета – оцінити здатність дитини розпізнавати емоції за мімікою обличчя.

Проведення: дитині показують картки із зображеннями людей з різними емоціями (радість, сум, гнів, страх тощо), дитина повинна назвати емоцію, яку відчуває людина на картинці.

Аналіз: кількість правильно визначених емоцій свідчить про рівень розвитку навичок розпізнавання емоцій.

2. Тест «Закінчити розповідь»

Мета – оцінити здатність дитини розуміти емоційні стани героїв та передбачати їхні реакції.

Проведення: дитині пропонують початок історії, в якій описується певна емоційна ситуація. Дитина повинна придумати продовження та завершення історії, враховуючи емоційний стан героїв.

Аналіз: зміст та емоційне забарвлення продовження історії свідчить про рівень розвитку емпатії та розуміння емоцій.

3. Тест «Опиши свої емоції»

Мета – оцінити здатність дитини усвідомлювати та описувати власні емоції.

Проведення: дитині пропонують кілька питань, які стосуються її емоційного стану в різних ситуаціях (наприклад, «Що ти відчуваєш, коли отримуєш гарну оцінку?», «Що ти відчуваєш, коли тебе ображають?») – дитина повинна відповісти на ці питання, описуючи свої емоції.

Аналіз: зміст та емоційне забарвлення відповідей свідчить про рівень розвитку самоусвідомлення та вміння описувати емоції.

4. Тест «Вибери реакцію»

Мета – оцінити здатність дитини обирати адекватні способи реагування на різні емоційні ситуації.

Проведення: дитині пропонують кілька описів різних емоційних ситуацій. Для кожної ситуації дитина повинна обрати один з кількох варіантів реакції, який вона вважає найбільш адекватним.

Аналіз: правильність обраних варіантів реакції свідчить про рівень розвитку навичок управління емоціями та соціальних навичок.

5. Спостереження за поведінкою дитини

Мета – оцінити рівень розвитку емоційного інтелекту дитини в реальних життєвих ситуаціях.

Проведення: педагог або батьки спостерігають за поведінкою дитини в різних ситуаціях (наприклад, під час гри, спілкування з однолітками, виконання навчальних завдань).

Аналіз: особливості поведінки дитини, її реакції на емоційні ситуації, вміння спілкуватися та розв'язувати конфлікти свідчать про рівень розвитку емоційного інтелекту.

Діагностика емоційного інтелекту молодших школярів має бути комплексною та включати різні методи оцінювання. Результати діагностики можуть бути використані для розробки індивідуальної програми розвитку емоційного інтелекту дитини.

На контрольному етапі експерименту було узагальнено та систематизовано результати експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Метою контрольного етапу стали перевірка ефективності педагогічних умов формування емоційного інтелекту молодших школярв, аналіз кількісних та якісних даних, отриманих під час експерименту, узагальнення й систематизація отриманих результатів, формулювання висновків і рекомендацій.

Статистичними методами, що було використано в дослідженні, стали математична обробка даних (статистичний аналіз результатів тестування, анкетування) та порівняльний аналіз (порівняння результатів контрольної та експериментальної груп).

Як показали результати експерименту, в ЕГ спостерігалася позитивна динаміка: рівень сформованості компонентів емоційного інтелекту молодших школярів суттєво збільшився, а в контрольній – майже не змінився.

Розглянемо детальніше результати за критеріями та показниками:

– мотиваційно-ціннісного компонента (сформованість внутрішніх мотивів; розуміння емоції та вміння її пояснити);

– когнітивно-пізнавального компонента (знання про значення і роль емоцій; вміння користуватися ними);

– комунікативного компонента (здатність вільно виражати емоції в проце спілкування з однолітками);

– креативно-діяльнісного компонента (здатність і активність у вираженні емоцій в процесі ігрової та навчальної дільності);

– поведінкового компонента (реалізація моральних знань і цінностей через дії, вчинки та емоції);

– емоційно-оцінного компонента (особистісна оцінка власних емоцій та вчинків і поведінки, а також емоцій та вчинків і поведінки інших людей);

– рефлексивного компонента (здатність контролювати, справедливо оцінювати власні дії та вчинки без емоцій).

Для виявлення рівня сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за мотиваційно-ціннісним ккомпонентом ми використовували опитувальник внутрішньої щодо мотивації – (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показники за опитувальником внутрішньої щодо мотивації

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап, %	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість осіб,
Високий	9,0 %	28,0 %	5,0 %	15,0 %
Достатній	29,0 %	46,0 %	33,0 %	45,0 %
Середній	41,5 %	21,0 %	50,0 %	35,0 %
Низький	20,5 %	5,0 %	12,0 %	5,0 %

З таблиці 2.2 видно, що після повторного проведення діагностики в ЕГ відсоток учнів з високим рівнем зріс на 19 % (з 9,0 % до 28,0 %), з достатнім – на 17,0 % (29,0 % до 46,0 %); зменшилися показники середнього рівня – на 21,5 % (з 41,5 % до 21,0 %), та низького рівня – на 14,6 % (з 20,5 % до 5,0 %).

Незначні зміни відбулися й у КГ: так, показники високого рівня збільшилися на 10,0 % (з 5,0 % до 15,0 %), достатнього – на 12,0 % (з 33,0 % до 45,0 %); середнього рівня зменшилися на 15,0 % (з 50,0 % до 35,0 %) та низького рівня також зменшилися: на 7,0 % (з 12,0 % до 5,0 %).

А також з метою виявлення рівня сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм використано методику діагностики розуміння, що таке добро і що таке зло, адаптовану до теми нашого дослідження, присвяченої формуванню емоційного інтелекту молодших школярів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Результати діагностики за методикою розуміння молодшими школярами сутності понять добра і зла

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап, %	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість осіб,
Високий	21,0 %	42,0 %	15,0 %	25,0 %
Достатній	32,0 %	49,0 %	32,0 %	35,0 %
Середній	29,0 %	8,0 %	25,0 %	23,0 %
Низький	18,0 %	1,0 %	18,0 %	7,0 %

Відповідно до таблиці 2.3, позитивну динаміку показників помічено в ЕГ: так показник високого рівня збільшився вдвічі – на 21,0 % (з 21,0 % до 42,0 %), показники достатнього рівня – на 8,3 % (з 33,3 % до 41,6 %); знизилися показники середнього – на 17,0 % (з 32,0 % до 49,0 %) та низького – на 17,0 % (з 18,0 % до 1,0 %) рівнів. У КГ показники високого рівня майже не змінилися.

Рівень когнітивно-пізнавального компонента визначався за допомогою тестування, що було проведено в обох групах (ЕГ та КГ). Так, на констатувальному етапі експерименту показник високого рівня становив в ЕГ 10,0 % та 11,0 % в КГ, то на контрольному етапі показники збільшилися в ЕГ до 25,0 % дітей, у КГ – до 15,0 %; показник середнього рівня на констатувальному етапі в ЕГ був 35,0 %, а в КГ – 36,0 % учнів; показник низького рівня на констатувальному етапі в ЕГ був 30,0 %, а в КГ – 38,0 % учнів.

Про позитивну динаміку сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за когнітивно-пізнавальним компонентом свідчить аналіз результатів повторно проведених анкетування та тестування. Порівняльні результати падаємо в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за когнітивно-пізнавальним компонентом

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап, %	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість осіб,
Високий	10,0 %	20,0 %	11,0 %	15,0 %
Достатній	25,0 %	58,0 %	15,0 %	25,0 %
Середній	35,0 %	20,0 %	36,0 %	40,0 %
Низький	30,0 %	2,0 %	38,0 %	20,0 %

Динаміку сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за креативно-діяльнісним компонентом подано на в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка рівнів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за креативно-діяльнісним компонентом

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап, %	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість осіб,
Високий	12,0 %	25,0 %	13,0 %	17,0 %
Достатній	28,0 %	45,0 %	25,0 %	26,0 %
Середній	45,0 %	27,0 %	46,0 %	48,0 %
Низький	15,0 %	3,0 %	16,0 %	9,0 %

Порівняльний аналіз рівнів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за креативно-діяльнісним компонентом показав: в ЕГ відсоток учнів з високим рівнем зріс з 12,0 % до 25,0 %, у КГ з 13,0 % до 17,0 %, в достатньому рівні показник в ЕГ збільшився з 28,0 % до 45,0 %, у КГ – з 25,0 % до 26,0 %, середній рівень в ЕГ знизився на з 45,0 % до 27,0 %, а в КГ зріс з 46,0 % до 48,0 %, низький рівень зменшився в ЕГ з 15,0 % до 3,0 %, а в КГ – з 16,0 % до 9,9 %.

Порівняльний аналіз результатів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за поведінковим компонентом в ЕГ та КГ на контрольному етапі експерименту представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка рівнів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за поведінковим компонентом

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап, %	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість осіб,
Високий	18,0 %	30,0 %	17,0 %	17,0 %
Достатній	35,0 %	47,0 %	35,0 %	36,0 %
Середній	42,0 %	22,0 %	43,0 %	44,0 %
Низький	5,0 %	1,0 %	5,0 %	3,0 %

Порівняльний аналіз рівнів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за за поведінковим компонентом свідчить про те, що в ЕГ відсоток учнів з високим рівнем зріс з 18,0 % до 30,0 %, у КГ не змінився, в достатньому рівні показник в ЕГ збільшився з 35,0 % до 47,0 %, у КГ – з 35,0 % до 36,0 %, середній рівень в ЕГ знизився на з 42,0 % до 22,0 %, а в КГ зріс з 43,0 % до 44,0 %, низький рівень зменшився в ЕГ з 5,0 % до 1,0 %, а в КГ – з 5,0 % до 3,0 %.

Порівняльний аналіз результатів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за рефлексивним компонентом в ЕГ та КГ на контрольному етапі експерименту представлено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.6

Динаміка рівнів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за рефлексивним компонентом

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап, %	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів	Кількість осіб,
Високий	7,0 %	20,0 %	7,0 %	12,0 %
Достатній	15,0 %	45,0 %	16,0 %	25,0 %
Середній	35,0 %	30,0 %	35,0 %	45,0 %
Низький	43,0 %	5,0 %	42,0 %	18,0 %

Порівняльний аналіз рівнів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за за поведінковим компонентом свідчить про те, що в ЕГ відсоток учнів з високим рівнем зріс з 7,0 % до 20,0 %, у КГ – з 7,0 % до 12,0 %, в достатньому рівні показник в ЕГ збільшився з 15,0 % до 45,0 %, у КГ – з 16,0 % до 25,0 %, середній рівень в ЕГ знизився на з 35,0 % до 30,0 %, а в КГ зріс з 35,0 % до 45,0 %, низький рівень зменшився в ЕГ з 43,0 % до 5,0 %, а в КГ – з 42,0 % до 18,0 %.

Як свідчать результати педагогічного експерименту на констатувальному та контрольному етапах, в експериментальній групі простежується суттєва динаміка сформованості емоційного інтелекту молодших школярів за всіма компонентами, завдяки створеним педагогічним умовам та запровадженим формувальним заходам, окреслених вище. Це підтверджує їхню ефективність.

Підвищення рівнів сформованості емоційного інтелекту молодших школярів спостерігається в ЕГ, у якій на констатувальному етапі переважна більшість дітей знаходилася на середньому рівні, а на контрольному – на високому, що свідчить про позитивні зміни. У КГ зміна показників була несуттєвою.

На контрольному етапі експерименту узагальнено та систематизовано результати експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов

формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи і формувальних заходів, спрямованих на забезпечення їх.

Отже, отримані результати наукових пошуків та представлені висновки виступили теоретичним підґрунтям для доведеннння ефективності педагогічних умов та формувальних заходів щодо формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи.

Результати досліджень можуть допомогти вчителям:

– розробити ефективні програми та методики для розвитку емоційного інтелекту учнів;

– надати конкретні рекомендації щодо того, як розвивати емоційний інтелект учнів на уроках та в позаурочній діяльності;

– індивідуалізувати освітній процес завдяки розумінню особливостей розвитку емоційного інтелекту у молодших школярів, що допоможе вчителям враховувати індивідуальні потреби кожної дитини та створювати умови для її успішного розвитку;

– покращити взаємодію з учнями, адже розвинений емоційний інтелект у вчителя сприяє кращому розумінню емоційного стану учнів, що допомагає встановлювати з ними більш ефективну комунікацію та створювати позитивну атмосферу в класі.

А батьки можуть використовувати отриману інформацію для:

– створення сприятливих умов для розвитку емоційного інтелекту своїх дітей вдома, оскільки розвинений емоційний інтелект допомагає дітям краще розуміти себе та інших, налагоджувати стосунки, успішно вирішувати конфлікти та досягати успіху в навчанні та житті;

– забезпечення сприятливих умов для розвитку емоційного інтелекту дитини вдома (ознайомившись з результатами дослідження, батьки зможуть зрозуміти, які фактори сприяють розвитку емоційного інтелекту, та як вони можуть допомогти своїй дитині в цьому процесі);

– налагодження ефективної комунікації з дитиною, розуміння емоційних потреб дитини, що допоможе батькам краще розуміти її поведінку та знаходити спільну мову;

– співпраці зі школою, адже результати дослідження можуть стати основою для спільної роботи батьків та вчителів над розвитком емоційного інтелекту дитини.

Це дослідження можна використати і для допомоги учням, оскільки його результати можуть посприяти тому, щоб:

– краще розуміти себе та інших, адже розвинений емоційний інтелект допомагає дітям усвідомлювати свої емоції та емоції інших людей, що сприяє кращому розумінню себе та оточуючих;

– налагоджувати стосунки, оскільки емоційний інтелект є важливим для побудови здорових та гармонійних стосунків з однолітками, батьками та іншими людьми;

– успішно вирішувати конфлікти (розуміння емоцій та вміння їх регулювати допомагає дітям ефективно вирішувати конфліктні ситуації та уникати негативних наслідків);

– досягати успіху в навчанні та житті (емоційний інтелект є важливим фактором успіху в навчанні, оскільки він сприяє розвитку мотивації, наполегливості та впевненості в собі).

Розробникам навчальних програм дослідження допоможе:

– враховувати особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів – результати дослідження можуть бути використані для розробки навчальних програм, які враховують вікові особливості розвитку емоційного інтелекту дітей та сприяють його ефективному формуванню;

– створити ефективні методичні матеріали (на основі дослідження можуть бути розроблені методичні матеріали для вчителів, які містять конкретні рекомендації та вправи для розвитку емоційного інтелекту учнів).

5. Державним органам, відповідальним за освіту, це дослідження може допомогти:

– розробити стратегію розвитку емоційного інтелекту в системі освіти (результати дослідження можуть стати основою для розробки державної стратегії, спрямованої на розвиток емоційного інтелекту учнів на всіх рівнях освіти);

– підвищити кваліфікацію педагогічних працівників (на основі дослідження можуть бути розроблені програми підвищення кваліфікації для вчителів, спрямовані на розвиток їх компетентностей у сфері емоційного інтелекту).

Таким чином, результати дослідження формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи є цінним ресурсом для всіх, хто зацікавлений у розвитку емоційного інтелекту дітей та створенні сприятливих умов для їх навчання та розвитку. Результати контрольного етапу дозволили зробити висновок про ефективність впроваджених формувальних заходів та визначити подальші напрямки роботи з формування емоційного інтелекту молодших школярів.

ВИСНОВКИ

1. Висвітлено теоретичні засади формування емоційного інтелекту молодших школярів. Появі поняття «емоційний інтелект» передував тривалий процес зміни поглядів на роль та значення емоцій у житті людини, а також на співвідношення емоційних та інтелектуальних процесів. Тлумачення емоційного інтелекту стало результатом тривалого процесу переосмислення ролі емоцій у житті людини, тобто від «ворогів розуму» до «важливого ресурсу» – еволюція поглядів на емоції відкрила нові можливості для розуміння людської природи та розвитку особистості. Емпатія дозволяє нам налагоджувати глибші зв'язки з людьми, краще розуміти їхні потреби та мотиви, розвиває вміння будувати та підтримувати здорові та гармонійні стосунки з іншими людьми. Це включає в себе навички ефективного спілкування, вирішення конфліктів та вміння знаходити спільну мову з різними людьми. Розвинений емоційний інтелект є важливим чинником успіху в житті людини, в тому числі молодшого школяра. Він допомагає будувати міцні стосунки, адже люди з високим ЕІ легше налагоджують контакт з іншими, мають більше друзів та партнерів; досягати успіху в ефективній комунікації, в роботі в команді, в подаланні та вирішенні конфліктів. Окрім того, гармонійні стосунки з іншими людьми сприяють психологічному благополуччю та зменшують рівень стресу.

2. Розкрито сутність і зміст поняття «емоційний інтелект» у наукових джерелах. Емоційний інтелект відіграє ключову роль в освітньому процесі Нової української школи, адже успіх дитини в навчанні та житті залежить не тільки від академічних знань, але й від її здатності розуміти свої емоції та емоції інших людей, керувати ними та ефективно взаємодіяти з оточенням. Формування особистості в НУШ спрямоване на всебічний розвиток дитини, формування її як особистості, здатної до самопізнання, саморегуляції та відповідальності. Емоційний інтелект є важливим компонентом цього процесу, адже він допомагає дитині усвідомити свої сильні та слабкі сторони, навчитися керувати емоціями та будувати здорові стосунки з іншими людьми. Розвиток емоційного інтелекту має

бути інтегрований у всі предмети та види діяльності, адже вчителі початкових класів можуть використовувати різні методи та прийоми (рольові ігри, дискусії, аналіз ситуацій, арт-терапія тощо), щоб допомогти дітям усвідомити свої емоції, навчитися керувати ними та розвинути емпатію. Розвиток емоційного інтелекту є спільним завданням школи та сім'ї. Педагоги мають співпрацювати з батьками, надавати їм інформацію та підтримку, щоб вони могли сприяти розвитку емоційного інтелекту своїх дітей вдома. Формування емоційного інтелекту в НУШ є важливим кроком до формування успішного та щасливого покоління, здатного будувати гармонійне суспільство. Розвиток емоційного інтелекту в молодших школярів є надзвичайно важливим аспектом навчання в Новій українській школі, оскільки цей вік є сензитивним періодом для формування емоційної сфери дитини, тому саме в початковій школі закладаються основи емоційної компетентності, необхідні для успішної соціалізації та адаптації в сучасному світі.

3. Окреслено психолого-педагогічні особливості формування емоційного інтелекту молодших школярів. Серед особливостей розвитку емоційного інтелекту молодших школярів – емоційна незрілість (молодші школярі часто мають труднощі з ідентифікацією та диференціацією емоцій, їхні реакції можуть бути імпульсивними та неадекватними ситуації); залежність від дорослих (діти цього віку потребують допомоги дорослих у розумінні та регулюванні емоцій, учитель та батьки відіграють ключову роль у розвитку емоційного інтелекту дитини); розвиток емпатії (в молодшому шкільному віці активно розвивається здатність до емпатії, тобто вміння розуміти та співпереживати емоціям інших людей); формування самоусвідомлення (діти починають усвідомлювати свої емоції, їхні причини та наслідки); потреба в емоційній підтримці (молодші школярі потребують емоційної підтримки та схвалення дорослих для формування позитивної самооцінки та впевненості в собі). Педагогічні особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів: розвиток емоційного інтелекту як освітнє завдання (вчитель має створювати умови для розвитку емоційної компетентності учнів, використовувати різноманітні методи та прийоми, спрямовані на навчання дітей розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями); створення емоційно-підтримуючого середовища (в класі має бути створена

атмосфера довіри, поваги та підтримки, де кожна дитина почувається комфортно та безпечно; вчитель виступає в ролі фасилітатора, який допомагає дітям розуміти свої емоції та вчитися керувати ними); використання інтерактивних методів навчання (ігри, вправи, рольові ігри, обговорення емоційних ситуацій та аналіз поведінки героїв літературних творів є ефективними методами розвитку емоційного інтелекту молодших школярів); індивідуальний підхід (учитель має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її емоційний досвід та рівень розвитку емоційного інтелекту). Значення емоційного інтелекту для молодших школярів полягає в тому, що він сприяє покращенню успішності в навчанні, адже діти краще концентруються, організовують свою роботу та мотивують себе до навчання; формуванню позитивної самооцінки, оскільки діти стають впевнені в собі, своїх силах та здібностях.

4. Визначено та обґрунтувано педагогічні умови формування емоційного інтелекту молодших школярів в освітньому процесі Нової української школи (створення емоційно комфортного освітнього середовища для навчання та виховання молодших школярів; розвиток духовних цінностей молодших школярів на основі морального виховання; включення молодших школярів в «імпровізоване поле діяльності» на основі ігрової діяльності) й експериментально перевірено їхню ефективність). Розроблено практичні рекомендації до створення педагогічних умов для забезпечення успішності процесу формування емоційного інтелекту молодших школярів. На реалізацію першої педагогічної умови в приміщенні класної кімнати було оформлено великий світлий куточок казки «Казкова міні-країна» за окремими «казковими галявинками» – з ляльками-казковими персонажами з різних казок; з ілюстраціями до відомих та ще незнайомих дітям казок; з об’ємним лепбуком, в якому була велика кишенька для дитячих малюнків; з предметами одягу й атрибутами для сюжетно-рольових ігор і театралізації фрагментів казки. Окремі казкові галявинки такого куточка були спрямовані на: розгляд ілюстрацій книжок, дитячої образотворчої діяльності, дитячих книжок з казками тощо. Проводилися бесіди на теми, що цікавлять учнів; здійснювалася спільна робота над проєктами; організовувалися рольові ігри, під час яких моделювалися різні життєві ситуації для відпрацювання соціальних навичок. Все це розвиває творчі здібності дітей,

вміння працювати в команді. На виконання другої педагогічної умови ми використовували такі форми і методи роботи: складання розповідей відповідно до запропонованого початку, проведення гри, «Подорож у світ казки»; вправи «Продовжити речення «Мені буває радісно, коли ….», «Добре, якщо …», «Погано, коли ….» тощо; вікторина «У світі емоцій» тощо. Дітям було запропоновано завдання на складання поведінкового портрета героя казки. Для реалізації третьої педагогічної умови проводилися ігри-драматизації, створювалися колективні аплікації, малюнки, використовували елементи театру. Найдієвішими заходами впливу на досліджуваний процес стали: сюжетно-рольові ігри («День народження», «Космічна подорож»); віртуальна екскурсія «Тваринний світ»; інсценізація; цікавим було свята «В гостях у казкового героя», ігри з перевтіленням («Змінюємося місцями», «Міміка та жести», «Чарівна скринька», «Танці без музики», «Звуки природи») та інші заходи. Охарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості емоційного інтелекту молодших школярів: мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, креативний, діяльнісний, комунікативний, поведінковий, рефлексивний. Вибір критеріїв пояснюється віковими особливостями молодших школярів. У ході педагогічного експерименту було доведено ефективність названих педагогічних умов та заходів на їхнє забезпечення., що сприяло досягненню мети та виконанню завдань дослідження. Імпровізоване поле діяльності – чудовий спосіб розвивати у дітей креативність та емоційний інтелект.

За результатами педагогічного експерименту доведено ефективність педагогічних умов.

Отже, мети дослідження досягнуто, завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августюк М. М. Методичні поради до підвищення рівня емоційного інтелекту в здобувачів вищої освіти. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2022. 94 с.

2. Бондарчук О. І. Комплекс психодіагностичних методик дослідження професіоналізму педагогічних працівників / Автори-укладачі: О. І. Бондарчук, М. Гавлітіна, Л. М. Смольська, В. М. Вронська. Київ-Рівне, 2017. 24 с.

3. Борисенко К. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психологопедагогічній літературі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. № 1(1). С. 83–90.

4. Буркало Н. І. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Psychological Journal*. 2019. Вип. 5. № 7. С. 34–49.

5. Василенко Н. В. Компетентнісний підхід освіті: реалізації теорії та практики. Харків : Вид. група «Основа», 2017. 128 с.

6. Васильківський І. П. Сутність та структура поняття емоційний інтелект в контексті виховання особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 253. С. 26–31.

7. Верітова О. С. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи в процесі магістерської підготовки : дис. … канд. пед. н. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2019. 235 с.

8. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2020. 512 с.

9. Дерев’янко С. П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2019. 20 с.

10. Дерев’янко С. П. Теоретико-методологічні аспекти цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. Вип. 1. С. 12–15.

11. Дерев'янко С., Примак Ю., Ющенко І.. Штучний інтелект та емоційний штучний інтелект як феномен сучасної когнітивної психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія*. 2020. Вип. 11. С. 115–119.

12. Дестенко Д. Емоційний успіх : Як отримати бажане та необхідне від життя за допомогою трьох ключових емоцій / пер з англ. У. Курганова. Харків : Вид-во «Ранок»: Фабула, 2019. 288 с.

13. Драбчук Т. І., Дубовик С. Г. Розвиток емоційного інтелекту сучасних менеджерів, як умова їх успішної діяльності. *Вісник Сумського національного аграрного у-ту. Серія «економіка і менеджмент»*. Суми. 2018. № 5. С.1–7.

14. Журавльова М. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2019. (дата звернення: 18.06. 2024).

15. Зарицька В. Вплив емоційного інтелекту на розвиток професійної рефлексії особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Психологія*. 2018. Вип. 45(2). С. 80–85.

16. Зарицька В. Емоційний інтелект: аналіз наукових теорій. *Теорія і практика сучасної психології*. 2017. Вип. 1. С. 17–22.

17. Зарицька В. Соціально-психологічні чинники розвитку емоційного інтелекту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2021. Вип. 2. С. 19 – 22.

18. Зарицька В. Теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту у контексті професійної підготовки : монографія. Запоріжжя : КПУ. 2018. 304 с.

19. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача : навч. посіб. Харків : Вид-во НФаУ. 2019. 140 с.

20. Калошин В. Ф. Емоційний інтелект – головний показник ефективності використання людських ресурсів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 4. С. 54–63.

21. Кішман, М. В. Інноваційні технології розвитку професійної компетентності вчителів. *Управління школою*. 2019. № 22–24. С. 54–70.

22. Кліманська М. Б., Галецька І. І. Українська адаптація короткого п’ятифакторного опитувальника особистості *TIPI PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, Volume 5 Issue 9, 2019. DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/ (дата звернення: 25.05. 2024).

23. Козляковський П. А. Загальна психологія : навч. посібник: в 2 т. 2-ге вид., доп. і переробл. Т. ІІ. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2016. 240 с.

24. Корман М. Розвиток емоційного інтелекту та емоційної компетентності як передумова запобігання професійного вигорання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. Вип. 4. С. 175–178.

25. Костюк А. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Вип. 2(1). С. 85–89.

26. Котик Т. М. Емоційний інтелект учителів початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 23. С. 14–19.

27. Котик Т. М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с.

28. Кузнецова О. В. Формування інноваційного стилю професійної діяльності у студентів педагогічного коледжу : автореферат дис... канд. пед. наук, Харків 2019. 30 с.

29. Кулик Н., Гільова Л. Емоційний інтелект: аналіз сучасних західних досліджень. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 39. С. 79–90.

30. Лабач М. Емоційний інтелект як передумова успішного розвитку особистості. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.* 2016. № 13. С. 214–220.

31. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 224 с.

32. Лящ О. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 22. С. 324–335.

33. Майстренко Л. Вплив біологічних факторів на розвиток емоційного інтелекту. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 25–28.

34. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2018. 112 с.

35. Мельник О. Підготовка вчителів початкових класів до формування емоційного інтелекту учнів. *Початкова школа*. 2019. № 11. С. 51–55.

36. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ : Вища школа. 2019. 126 с.

37. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект як інтегральна особистісна властивість. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 9. С. 22–27.

38. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.

39. Носенко Е. Л., Четвертак-Бурчак А. Г. Посібник до вивчення курсу «Теорія емоційного інтелекту». Дніпропетровськ : ДДУ, 2019. 73 с.

40. Остапчук О. М. Управління школою як емоційно-інтелектуальною системою. URL: https://cutt.ly/iyxQo8L (дата звернення: 21.10.2024).

41. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. За ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2017. 349 с.

42. Петрова Н. М. Сформованість емоційного інтелекту як запорука успішної професійної діяльності майбутнього педагога: теоретичний аспект. *Професійна освіта. Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2015. № 2. С. 27–31.

43. Погрібна А. О. Семінар-тренінг як форма групової психокорекції для вчителів з емоційним вигоранням (на матеріалі педагогів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту). *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 206–214.

В. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч.- метод. посіб. Суми : ВТД «Унів. кн.». 2017. 330 с.

45. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ : Каравела. 2017. 328 с.

46. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології : збірник матеріалів ІІІ-ої Всеукраїнської Інтернет-конференції (18 квітня 2018 р., м. Київ). У 2-х частинах : Ч. 1. Київ : Агроосвіта, 2018. 286 с.

47. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект у структурі творчого потенціалу вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019 р. № 63. Т. 2. С. 32–34.

48. Ракітянська Л. Становлення та розвиток поняття «емоційний інтелект»: історико-філософський аналіз. *Неперервна професійна освіта : теорія і практика*. 2018. Вип. 3–4. С. 36–42.

49. Розвиток емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти / автор-укладач Г. І. Савонова. Лисичанськ [б. в.], 2021. 70 с.

50. Сенн Л. Ліфт настрою : як керувати своїми почуттями та емоціями / пер. з англ. О. Дятел. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 216 с.

51. Сергієнко О. А., Вєтрова І. І. Емоційний інтелект: модель, структура теста (MSCEIT V 2.0). *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 11. С. 19–29.

52. Філліпс К. Майбутнє почуттів: розвиток емпатії в світі, одержимому технологіями / пер з англ. Н. Хаєцька. Київ : РІДНА МОВА, 2020. 208 с.

53. Фогель Т. М. Емоційний інтелект вчителя як запорука ефективності навчального процесу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск № 60. 2018. С. 200–202.

54. Фоменко І. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2019. № 1 (169). С. 55–60.

55. Чебикін О. Емоційний інтелект, його пізнавально-мисленнєві ознаки та функції. *Наука і освіта*. 2020. № 1. С. 19–28.

56. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних емоційних досліджень. *Психологія особистості*. 2021. № 1. С. 282–288.

57. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навчально-методичний посібник. Вінниця : Видавництво «Діло», 2019. 105 с.

58. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of Emotional Intelligence (ESI). Psicothema, 18 (sup), 13–25.

59. Bar-On, R. Emotional intelligence Inventory (EQI. Toronto, Canada : Muity-Health System, 1997.

60. Goleman, D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.

61. Gottman, J. M., DeClaire, J. The heart of parenting: How to raise an emotionally intelligent child. Simon & Schuster, 1997. 240 p.

62. Kluz, T. Psychospołeczne uwarunkowania wyboru wartości przez młodzież. Toruń, 2007. 36 p.

63. Mayer, J. D. The intelligence of emotional intelligence J. D. Mayer, P. Salovey. *Intelligence.* N. Y., 1993. P. 433–442.

64. Maňák, J. Švec, V. Výukové metody. Brno : Paido, 2003. 19 p.

65. Szewczyk, W. Kim jest człowiek. Zarys antropologii filozoficznej. Tarnów, 1998. P. 112–113.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні методи діагностики емоційного інтелекту молодших школярів

1. Спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях, її реакціями на емоційні стимули, взаємодією з однолітками та дорослим (аналіз міміки, жестів, інтонацій голосу дитини; фіксація спостережень у спеціальному бланку або щоденнику спостережень).

2. Бесіда (індивідуальна бесіда з дитиною, під час якої їй ставляться питання, спрямовані на виявлення її емоційного інтелекту;запитання до дітей на розпізнавання та називання емоцій, розуміння причин виникнення емоцій, вираження емоцій, управління емоціями; емпатії; соціальних навичок).

3. Анкетування (використання спеціальних анкет, розроблених для діагностики емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку – анкети можуть містити питання, завдання на розпізнавання емоцій, ситуаційні завдання тощо, важливо враховувати вікові особливості дітей та адаптувати анкети відповідно до їхнього рівня розвитку0.

4. Тестування (застосування стандартизованих тестів, спрямованих на оцінку різних аспектів емоційного інтелекту):

– тест емоційного інтелекту Холла (Bar-On Emotional Quotient Inventory) - адаптований для дітей;

– дитячий варіант опитувальника емоційного інтелекту (Child Emotional Intelligence Profile).

– методика «Емоційна піктограма»;

– модифікований варіант методики «Емоційний простір особистості».

5. Проєктивні методики (використання малюнків, ігор, казок для виявлення емоційних переживань дитини; аналіз дитячих малюнків, їхньої кольорової гами, сюжетів, зображених персонажів; розігрування казок, які відображають емоції).